

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

CARPATHIAN HEARTLANDS

*Studies on the prehistory and history of Transsylvania in
European contexts, dedicated to Horia Ciugudean on his 60th
birthday*

NUCLEUL CARPATIC

*Studii privind preistoria și istoria Transilvaniei în context
european, dedicate lui Horia Ciugudean la aniversarea a 60 de
ani*

**Edited by /
Volum îngrijit de:**

**Nikolaus Boroffka
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota**

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIV

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2014 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

CARPATHIAN HEARTLANDS
Studies on the prehistory and history of
Transsylvania in European contexts, dedicated to
Horia Ciugudean on his 60th birthday

NUCLEUL CARPATIC
Studii privind preistoria și istoria Transilvaniei în
context european, dedicate lui Horia Ciugudean
la aniversarea a 60 de ani

Edited by /
Volum îngrijit de:

Nikolaus Boroffka
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota

ALBA IULIA 2014

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA, NIKOLAUS
BOROFFKA, BRÎNDUȘA CIUGUDEAN

Textele nepublicate nu se restituie.

Horia Ciugudean

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

TABULA GRATULATORIA	XV
COLEGIUL EDITORIAL, Prefață (Preface)	XIX
NIKOLAUS BOROFFKA, Memories with Horia	XXIII
Amintiri cu Horia	XXVII
BIBLIOGRAFIE HORIA CIUGUDEAN	XXXI

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, ANAMARIA TUDORIE, ADRIAN LUCA, „Consacrarea ritualică” a primei colonizări neolitice din România. Partea II. Locuirea <i>“Ritual Consecration” of the first Neolithic Settlements in Romania. Second part. Habitation.....</i>	1
GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, SORIN COLESNIUC, SOTE ANGELESKI, Muntele Teasc. Despre sanctuare în natură (I) <i>The Teasc Mountain. On Sanctuaries in the Landscape (I).....</i>	25
ZSOLT SZÉKELY, Mormântul în cistă de piatră de la Șincai (jud. Mureș) <i>The Stone Grave from Șincai (Mureș County).....</i>	81
RADU BĂJENARU, Despre datarea și contextul unui topor fațetat din Oltenia <i>On the Dating and Context of a faceted Axe from Oltenia.....</i>	89
TÜNDE HORVÁTH, Mobility: Transhumants or Immigrants? <i>Mobilitate: transhumanți sau imigranți?.....</i>	99
DALIA ANNA POKUTTA, Food and Cooking in the Únětice Culture <i>Hrană și gătit în cultura Únětice .....</i>	135
CLAES UHNÉR, A critical View on the Use of Salt in the political Economy of Únětice Societies in the Circumharz Region in eastern Germany	

	<i>O viziune critică asupra folosirii sării în economia politică a societăților Unětice în regiunea Circumharz din estul Germaniei</i>	161
PETER THOMAS,	Copper and Gold – Bronze Age Ore Mining in Transylvania <i>Cupru și aur – exploatarea minereurilor din Transilvania în epoca bronzului</i>	177
SASCHA MAUEL,	A close Association of some Tens of Loom Weights from Aiud – Evidence for the Presence of the Warp – Weighted Loom in Bronze Age Transylvania, Romania <i>Un ansamblu de câteva zeci de greutateți pentru războiul de țesut de la Aiud – Dovezi ale prezenței greutateților pentru urzeală în epoca bronzului din Transilvania, România</i>	195
GABRIEL BĂLAN,	RALUCA BURLACU-TIMOFTE, MARIUS RÂZA, TEODOR MUNTEAN, Situri descoperite recent aparținând culturii Wietenberg <i>New Sites belonging to the Wietenberg Culture</i>	215
CORNELIU BELDIMAN,	DAN-LUCIAN BUZEA, DIANA-MARIA SZTANCS, BJÖRN BRIEWIG, Microscopy of Praehistoric symbolic Artefacts. Wietenberg Zoomorphic Antler Plate discovered at Șoimeni, Harghita County <i>Microscopia unor artefacte preistorice simbolice. Placa zoomorfă din corn de cerb aparținând culturii Wietenberg descoperită la Șoimeni, județul Harghita ...</i>	241
MARCIN S. PRZYBYŁA,	Cladistics, Typology and the Bronze Age Pottery from Cârna <i>Cladistica, tipologia și ceramica epocii bronzului de la Cârna</i>	287
ÁGNES KIRÁLY,	JUDIT KOÓS, JÁNOS GÁBOR TARBAY, Representations of Jewellery and Clothing on Late Bronze Age anthropomorphic clay Figurines from north-eastern Hungary <i>Reprezentări ale podoabelor și îmbrăcăminteii pe figurinele antropomorfe din lut din epoca bronzului în nord-estul Ungariei</i>	307
CRISTIAN SCHUSTER,	Faza Tei V, Aspectul cultural Vlădești II–Fundenii Doamnei, grupul Govora–Fundeni sau grupul cultural Fundenii Doamnei?	

	<i>The Phase Tei V, cultural Aspect Vlădești II – Fundenii Doamnei, the Group Govora-Fundeni or the cultural Group Fundenii Doamnei?.....</i>	341
TIBERIUS BADER, Lanzenspitzen vom Typ Dremajlovka	<i>The Dremajlovka type of lance-heads .....</i>	369
BOGDAN PETRU NICULICĂ, VASILE BUDUI, The Evaluation and spatial Distribution of Bronze Deposits in Bucovina	<i>Evaluarea și distribuția spațială a depozitelor de bronzuri din Bucovina .....</i>	387
BIANKA NESSEL, Bronze Age Portioning of raw Metal–Concepts, Patterns and Meaning of casting Cakes	<i>Porționarea metalului brut în epoca bronzului-concepte, modele și semnificația turtelor de turnare .....</i>	401
ANCA-DIANA POPESCU, O formă de turnare din a doua jumătate a mileniului al II-lea a.Chr. descoperită la Căscioarele	<i>A casting Mold dated to the second Half of the 2nd Millennium BC discovered at Căscioarele.....</i>	427
BIBA TERŽAN, Bemerkungen zu einem bimetalenen Vollgriffschwert aus der Hallstattzeitlichen Dolenjsko-Gruppe (SO Slowenien)	<i>Considerații privind o sabie bimetalică cu mânerul plin aparținând grupului hallstattian Dalj (SE Slovenia) .....</i>	445
BEATRICE CIUȚĂ, Considerații arheobotanice prilejuite de descoperirea unor resturi de <i>vitis vinifera</i> în interiorul unui vas de argint (sec. IV B.C.)	<i>Archaeobotanical Considerations occasioned by the Discovery of vitis vinifera Remains within a silver Vessel (4th Century BC).....</i>	457
MARIUS-MIHAI CIUȚĂ, Istoria pierdută – istoria recuperată. Cazul Hercules 2013	<i>Lost History – Recovered History. The Hercules 2013 Case.....</i>	471
RADU CIOBANU, Statueta lui Hercule ”Farnese” recent descoperită la Apulum – elemente de mitologie comparată, iconografie, tipologie și stil ale unei piese excepționale de artă romană	<i>La Statuette d’Hercule Farnèse récemment découverte à Apulum – éléments de mythologie comparée, iconographie, typologie et style d’une pièce exceptionnelle d’art romain.....</i>	491

RADU OTA, O nouă atestare a zeului Pan și câteva considerații privind imaginile iconografice ale divinității la Apulum <i>A new Atestation of the God Pan and some Considerations regarding the Iconographic Images of the Divinity at Apulum</i>	527
CSABA SZABÓ, Notes on a new <i>Salariarius</i> from Apulum <i>Note asupra unui nou salariarius de la Apulum</i>	533
NICOLAE GUDEA, Inscriptiones Tegularum Legionis XIII Geminae 1. Tipologia ștampilelor pe țigle și cărămizi descoperite în castru <i>Inscriptiones Tegularum Legionis XIII Geminae 1. Tiles and Brick Stamps discovered in the Camp – a Typology.</i>	545
MONICA URSU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, SERGIU CADAR, MIRCEA CHINTOANU, NICOLAE HAR, DAN ANGHEL, ANCA TIMOFAN, GEORGE BOUNEGRU, Studiu cu privire la compoziția și proveniența mortarelor cu lianți minerali utilizați la construcția edificiilor antice de la Apulum <i>Study on the Composition and Provenience of Mortars with mineral Cement used in the Construction of antique Buildings at Apulum</i>	561
CĂLIN COSMA, Considerații privind un nou tip de zăbală din secolele VII-VIII descoperit pe teritoriul Transilvaniei și Slovaciei <i>Betrachtungen zu einem neuen Trensentyp aus dem 7.-8. JH., der auf dem Gebiet Siebenbürgens und der Slowakei Entdeckt Wurde</i>	593
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN, O locuință medievală timpurie descoperită în anul 1995 la Alba Iulia "Dealul Furcilor". Câteva considerații privind locuirile medievale timpurii de pe teritoriul orașului Alba Iulia <i>Early Medieval Dwelling found at Alba Iulia "Dealul Furcilor" in 1995. Some Considerations about Early Medieval Settlements on the Territory of Alba Iulia</i>	615
AUREL DRAGOTĂ, Tipologia pandantivelor în formă de semilună <i>Typology of Crescent Shaped Pendants</i>	645

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU CIOBANU, Alix Barbet, <i>Peintures romaines de Tunisie</i> , ed. Picard, Paris, 2013, 336 pag., 466 fig. alb-negru și color.....	669
RADU CIOBANU, <i>Jupiter on Your Side – Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube Area</i> (Accompanying publication for the thematic exhibitions in Bucharest, Alba Iulia and Constanța: may – september 2013; editor Cristina Georgeta Alexandrescu) Bucharest, 2013, 295 pag., 163 ilustrații alb-negru - text, 149 ilustrații color – catalog.....	675
Lista autorilor.....	681
Indice de autori (2004-2013).....	685

TABVLA GRATVLATORIA

SOTE ANGELESKI – Cluj-Napoca
DAN ANGHEL - Alba Iulia
OLE CHRISTIAN ASLAKSEN - Gothenburg
TIBERIUS BADER - Hemmingen
JOZEF BÁTORA - Bratislava
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN - Zalău
RADU BĂJENARU - București
GABRIEL BĂLAN - Alba Iulia
IOAN BEJINARIU - Zalău
CORNELIU BELDIMAN - București
SÁNDOR BERECKI - Târgu Mureș
KATALIN T. BIRÓ - Budapest
WOJCIECH BLAJER - Krakow
NECULAI BOLOHAN - Iași
NIKOLAUS BOROFFKA - Berlin
RODICA BOROFFKA - Berlin
GEORGE BOUNEGRU - Alba Iulia
BJÖRN BRIEWIG - Berlin
VASILE BUDUI - Suceava
RALUCA BURLACU-TIMOFTE - Cluj-Napoca
DAN-LUCIAN BUZEA - Sfântu Gheorghe
SERGIU CADAR - Cluj-Napoca
MIRCEA CHINTOANU - Cluj-Napoca
DANIELA CIUGUDEAN – Alba Iulia
BEATRICE CIUTĂ - Alba Iulia
MARIUS CIUTĂ - Alba Iulia
SORIN COLESNIUC - Mangalia
CĂLIN COSMA - Cluj-Napoca
GABRIEL CRĂCIUNESCU - Drobeta Turnu-Severin
JANOS DÁNI - Debrecen
WOLFGANG DAVID - München

MIREILLE DAVID-ELBIALI - Geneva
VALENTIN DELEANU - Alba Iulia
LAURA DIETRICH - Berlin
AUREL DRAGOTĂ - Sibiu
FLORIN DRAȘOVEAN - Timișoara
CORNELIU GAIU - Bistrița
ERWIN GÁLL - București
CLAUDIA GERLING - Berlin
ROBERT GINDELE - Satu Mare
ADRIAN GLIGOR - București
BLAGOJE GOVEDARICA - Berlin
HASKEL GREENFIELD - Winnipeg
NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca
SVEND HANSEN - Berlin
NICOLAE HAR - Cluj-Napoca
VOLKER HEYD - Bristol
TÜNDE HORVÁTH - Budapest
CONSTANTIN INEL - Alba Iulia
CAROL KÁCSO - Baia Mare
ELKE KAISER - Berlin
TOBIAS L. KIENLIN - Köln
VALERIU KAVRUK - Sfântu Gheorghe
ÁGNES KIRÁLY - Miskolc
JUDIT KOÓS - Miskolc
GABRIELLA KULCSÁR - Budapest
ILIE LASCU - Alba Iulia
ATTILA LÁSZLÓ - Iași
GHEORGHE LAZAROVICI – Cluj-Napoca
CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI - Iași
ADRIAN LUCA - Sibiu
SABIN ADRIAN LUCA - Sibiu
JOSEPH MARAN - Heidelberg
FLORENTINA MARȚIȘ - Timișoara
SASCHA MAUEL - Thessaloniki
FLORIN MĂRGINEAN - Arad

ZSOLT MOLNÁR-KOVÁCS - Cluj-Napoca
LIVIU MARTA - Satu Mare
TEODOR MUNTEAN - Iași
JÓSZEF GÁBOR-NAGY - Cluj-Napoca
RITA NÉMETH - Târgu Mureș
BIANKA NESSEL - Heidelberg
BOGDAN PETRU NICULICĂ - Suceava
ANCA NIȚOI - Sibiu
JOHN O'SHEA - Michigan
RADU OTA - Alba Iulia
NONA PALINCAȘ - București
CHRISTOPHER PARE - Mainz
JAROSLAV PEŠKA - Olomouc
RICHARD PETROVSZKY - Speyer
ZENO KARL PINTER - Sibiu
IOAN PISO - Cluj-Napoca
DALIA ANNA POKUTTA - Gothenburg
CRISTIAN I. POPA - Alba Iulia
ANCA-DIANA POPESCU - București
MARCIN S. PRZYBYŁA - Cracow
COLIN P. QUINN - Michigan
SORIN RADU - Sibiu
LORENZ RAHMSTORF - Mainz
MARIUS RÂZA - Alba Iulia
AGATHE REINGRUBER - Berlin
BOTOND REZI - Târgu Mureș
CĂTĂLIN RIȘCUȚA - Deva
GABRIEL TIBERIU RUSTOIU - Alba Iulia
CRISTIAN SCHUSTER - București
VALERIU ȘÎRBU - Brăila
TUDOR SOROCEANU - Berlin
THOMAS STÖLLNER - Bochum
COSMIN I. SUCIU - Timișoara
CSABA SZABÓ - Pécs
ILDIKÓ SZATHMÁRI - Budapest

ZSOLT SZÉKELY - Sfântu Gheorghe
ALEXANDRU SZENTMIKLOSI - Timișoara
DIANA-MARIA SZTANCS - București
JÁNOS GÁBOR TARBAY - Budapest
CLAUDIU TĂNĂSELIA - Cluj-Napoca
BIBA TERŽAN - Ljubljana
PETER THOMAS - Bochum
ANCA TIMOFAN - Alba Iulia
SORIN TINCU – Hunedoara
GEORGE TOMEGEA - Sibiu
ANAMARIA TUDORIE - Sibiu
JAN TUREK - Pilsen
IOAN - MARIAN ȚIPLIC - Sibiu
CLAES UHNÉR - Gothenburg
MONICA URSU - Cluj-Napoca
HELLE VANDKILDE - Aarhus
MAGDOLNA VICZE - Százhalombatta
STEFAN WIRTH - Dijon
MIHAI WITTENBERGER - Cluj-Napoca
VOLKER WOLLMANN - Obrigheim
PETAR ZIDAROV - Sofia

FAZA TEI V, ASPECTUL CULTURAL VLĂDEȘTI II-FUNDENII DOAMNEI, GRUPUL GOVORA-FUNDENI SAU GRUPUL CULTURAL FUNDENII DOAMNEI?

Cristian SCHUSTER

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” – Centrul de Tracologie, București

Cuvinte cheie: așezarea Putineiu-*Vișina*, epoca Bronzului Târziu, cultura Tei V.

Key words: Putineiu-*Vișina* settlement, Late Bronze Age, Tei V Culture.

Investigații preventive, derulate în toamna anului 2012, pe teritoriul localității Putineiu, județul Giurgiu, au permis descoperirea unor urme sporadice ale civilizației getice, mai multe din Bronzul Târziu și mai consistente din prima vârstă a fierului - *Ceramică canelată și complexul Basarabi*. Acestea au fost surprinse în zona denumită de localnici „*Vișina*”, situată pe o terasă aflată la sud de sat și la nord-vest de balta „*Putineiu 1 - parcela 500*” (Pl. I/1). De interes pentru demersul de față sunt materialele din Bronzul Târziu, cele hallstattiene au constituit obiectul altei intervenții¹. Din păcate, pentru epoca bronzului nu au fost identificate complexe, ci a putut fi recuperată numai ceramică (Pl. II). Aceasta este reprezentată exclusiv de fragmente, provenind de la recipiente modelate din pastă grosieră (în procentaj de cca 70%), semifină (25%) și fină (5%)². Chiar dacă lotul ceramic din Bronzul Târziu recuperat de la Putineiu-

¹ Schuster *et alii* 2013.

² Dintre formele olăriei din pastă fină, cu puține impurități, relativ bine arsă, de culoare neagră, uneori lustruită, cenușie sau maro deschis/închis, amintim recipientele de dimensiuni mici și medii. Pe primul loc cantitativ se situează ceștile, unele aproape cilindrice (*Tipul 1.1*), cu baza ușor rotunjită și prevăzută cu o toartă supraînălțată (triunghiulară în profil), având în zona de maximă curbură o proeminență conică. Altele sunt (*Tipul 1.2*) dotate cu o toartă, cu gâtul în formă de pâlnie, uneori fiind decorate pe corp și câteodată având un luciu metalic. Mult mai rare s-au dovedit a fi cămile (*Tipul 2*), acestea având o formă aproape cilindrică, fiind prevăzute cu o toartă. Posibil ca aceste recipiente de băut, precum și toartele lor să fi fost câteodată ornamentate. Au fost identificate destul de multe fragmente din pereții castroanelor (*Tipul 3.1*), dar și toartele acestora. Acest tip de recipient a fost cu corpul globular, în multe cazuri decorat, cu gât cilindric, cu fundul ușor pronunțat, prevăzută cu două toarte verticale supraînălțate, triunghiulare în profil, multe dintre acestea fiind și ele ornamentate. Castronul de această formă face parte din categoria acelor intrate în literatura de specialitate sub denumirea de *kantharoi*. Al doilea tip de castron (*Tipul 3.2*) are corpul tronconic cu buza ușor invazată, într-un singur caz fiind decorat cu o bandă orizontală formată din șapte linii adâncite, amplasată imediat sub buză. Și acest castron a fost prevăzută uneori cu două (?) toarte verticale, amplasate sub buză, unele decorate. O ultimă formă de vas identificată cu certitudine este fructiera cu picior tronconic gol pe dinăuntru (*Tipul 4*). Deasupra piciorului pot fi recunoscute două registre de linii orizontale incizate. Dacă decorul olăriei grosiere și

Vișana este destul de restrâns, el permite totuși stabilirea unor analogii. În primul rând trebuie precizat că, cele trei categorii de pastă identificate au corespondențe în olăria atribuită de Valeriu Leahu în anul 1966 fazei a V-a (*Fundenii Doamnei*) a culturii Tei. Astfel, el face următoarele precizări: „*acum pot fi deosebite următoarele trei categorii ceramice: vase lucrate din pastă grosolan preparată, lutul fiind amestecat cu multe cioburi pisate și pietriș; recipiente lucrate dintr-o pastă mai bine frământată și modelată, lutul conținând ca degresanți tot cioburi pisate și pietriș sfărâmat, dar în proporții micșorate; și vase lucrate din pastă fină*”³. O parte dintre aceste considerații sunt întărite în intervenții ulterioare ale aceluiași autor⁴. Asupra problemei tipurilor de ceramică (după pastă) ne-am referit și noi⁵.

Formele surprinse la Putineiu-*Vișana* permit și ele stabilirea unor corespondențe (PI. III). Astfel, ceștile au corespondențe în altele descoperite la Otopeni și București-*Fundenii Doamnei*⁶. Castroane (ambele tipuri) au fost descoperite la București-*Fundenii Doamnei*, Otopeni și Devetaki (în Bulgaria)⁷; iar fructiera a fost prezentă și la Otopeni și Vâlcelele⁸. Printre formele de decor aplicat, au putut fi recunoscute pe ceramica de la Putineiu-*Vișana*, cu precădere pe cea grosieră și semigrosieră, proeminențele (conice și ovale, într-un singur caz sub formă de șa), brăurile orizontale (simple, crestate, alveolate), fragmente de brăuri, câteodată dispuse vertical și oblic pe peretele vasului. Proeminențe au fost surprinse și pe toartele recipientelor de mici dimensiuni lucrate din pastă fină. Ornamentul realizat prin incizii și împunsături succesive („*Stichkanaltechnik*”) a putut fi observat pe ceramică fină și, foarte rar, pe cea semifină. Valeriu Leahu scria în 1966 despre decorul realizat în tehnica împunsăturilor succesive, „*în această din urmă privință faza Tei V se leagă extrem de mult de faza precedentă deoarece duce la ultime consecințe maniera caricaturizată de reprezentare a decorului*”⁹. Cu un alt prilej, același specialist va afirma¹⁰: „*Referitoare la ornamentarea vaselor din pastă fină, două constatări trebuie reținute: absența decorului pe recipientele acestei categorii, la Otopeni, iar la Fundenii Doamnei, utilizarea în decorarea vaselor a unor procedee și motive preluate din categoriile grosieră și intermediară (brăuri*

---

semigrosiere se reduce la brăuri aplicate (simple, crestate și alveolate) sau crestături și alveole pe buzele vaselor, cel de pe ceramica fină este de tipul celui adâncit.

³ Leahu 1966, p. 119.

⁴ Leahu 1968, p. 34, 36; Leahu 1992, p. 71; Leahu 2003, p. 146-147.

⁵ Schuster 2007, p. 68.

⁶ Leahu 1966, fig. 36/14-16; Leahu 1992, pl. XV/15-17; Leahu 2003, pl. LXXIV/15-17.

⁷ Leahu 1992, pl. XV/3, 6, XVI/9, 13-14; Leahu 2003, pl. LXVIII/1-3, 9-10, LXX//1, 4, 7, LXXIV/3, 6, 15-17; Schuster 2007, pl. 50/9, 13-14.

⁸ Leahu 1968, p. 37; Leahu 2003, p. 148; Trohani, Oancea 1976, pl. 5/4.

⁹ Leahu 1966, p. 125.

¹⁰ Leahu 2003, p. 149.

alveolate, șiruri de adâncituri)”. În schimb, decorul prin împunsături succesive a fost întâlnit mai des pe vasele din pastă intermediară (semigrosieră), prezentându-se însă sub o formă „degradată”¹¹. Dintre motivele decorative identificate pe ceramica fină din Bronzul Târziu de la Putineiu-*Vișana* amintim romburile și triunghiurile cu suprafețele hașurate, benzile de linii paralele orizontale, altele de același tip, dar care mărginesc o bandă cu linii verticale sau flanchează linii oblice trasate însă în mod haotic, registre (rectangulare) cu linii orizontale. Cele mai multe dintre aceste ornamente au fost realizate relativ îngrijit, dar există și excepții, care denotă maniera „degradată” de care pomenea Leahu.

*

Vorbind despre câteva cioburi Gârla Mare și alte fragmente aparținând foarte probabil tot epocii bronzului („picioare de cupă dintre care unul cu fereastră, precum și o toartă cu buton”¹²) descoperite în situl de la Sălcuța, Dumitru Berciu afirmă că, „fragmentele amintite... stau în legătură cu un orizont cultural-istoric de caracter Verbicioara-Gârla Mare-Tei, pe care l-am numit Vlădești II-Verbicioara V-Tei V (aspect Fundeni) și care face tranziția spre prima epocă a fierului”¹³. După cum notează Valeriu Leahu¹⁴, lui Berciu i se făcuseră cunoscute materialele din Bronzul Târziu de la București-Fundenii Doamnei, astfel că el a lansat în cunoștință de cauză ipoteza de mai sus. Evident că el a făcut, probabil din grabă, o confuzie între faza „Fundeni” și faza Tei V (= „Fundenii Doamnei”).

În același an 1961, Dumitru Berciu definește într-un prim studiu (în limba germană) o nouă manifestare culturală, anume cultura Verbicioara, despre care precizează că, „Insbesondere von der Phase Verbicioara III an, wird die gegenseitige Durchdringung der Verbicioara- und Tei-Kultur einerseits und der Gârla-Mare-Kultur andererseits derart stark, daß gegen Ende der Phase Verbicioara IV-Tei IV und noch bestimmter während des Horizontes V, eine gemischte Kultur entsteht”¹⁵. În opinia sa¹⁶, Verbicioara Va este „mit der Phase Tei Va (erster Abschnitt der Fundenii Doamnei-Stufe 1958) zeitgleich”. Cele postulate sunt subliniate și cu prilejul editării în română a unui articol despre cultura Verbicioara¹⁷: „Subfaza Va este sincronă cu subfaza Tei Va (prima parte

¹¹ Leahu 2003, p. 148.

¹² Berciu 1961a, p. 339, fig. 140/3-4, 151/7.

¹³ Berciu 1961a, p. 339.

¹⁴ Leahu 2003, p. 141. Vezi și Leahu 1963, p. 339 * unde se precizează, „D. Berciu... ne-a atras atenția (în anul 1959, n.n.) că descoperirile de la Fundenii Doamnei au analogii multiple cu materialele... inedite de factură Verbicioara târzie, descoperite în nivelul II de la Vlădești și că astfel materialele de la Fundenii Doamnei trebuie datate la sfârșitul epocii bronzului”.

¹⁵ Berciu 1961b, p. 159.

¹⁶ Berciu 1961b, p. 154-155.

¹⁷ Berciu 1961c, p. 227-240.

a aspectului Fundeni-1958) și cu orizontul Vlădești II... În perioada Vb, procesul de întrepătrunderi active între comunitățile culturii Verbicioara, Gîrla Mare și Tei devine din ce în ce mai puternic, -ncît se crează un orizont istoric-cultural de mixtură, Gîrla Mare-Verbicioara-Tei (a doua parte a aspectului Fundeni-1958)”.

Investigațiile efectuate de Valeriu Leahu în anii 1957-1958 în situl de la București-Fundenii Doamnei, l-au făcut pe acesta să considere că, „Întrucît materialele de la Fundenii Doamnei vădesc unele afinități cu cultura Noa și deoarece această din urmă cultură materială reprezintă pe teritoriul țării noastre ultima manifestare de viață caracteristică epocii bronzului, conchidem că faza Fundenii Doamnei este contemporană – fie și parțial – cu cultura Noa și că astfel, faza Fundenii Doamnei trebuie atribuită tot sfîrșitului epocii bronzului, reprezentînd ultima fază a culturii Tei... faza Fundenii Doamnei este posterioară fazei Fundeni a culturii Tei”¹⁸. Autorul agreează o ipoteză lansată de Dumitru Berciu, conform căreia „nu este sigur,..., dacă interpretările (Verbicioara-Gîrla Mare-Tei de fază finală, n.n.) au generat sau nu un aspect de sinteză între cei trei factori amintiți. Elaborarea de către D. Berciu a conceptului „Vlădești II-Verbicioara V-Tei V”, (Tei V = faza Fundenii Doamnei), prin care se definește astfel orizontul comun al celor trei culturi, tinde să afirme că o sinteză între acestea nu a avut loc și că fie cultura Gîrla-Mare, fie cultura Verbicioara sau Tei și-au păstrat totuși caracterele proprii”¹⁹.

În prima monografie dedicată acum 47 de ani culturii Tei, Valeriu Leahu²⁰ sublinia că, „materialele ceramice de tip Fundenii Doamnei, aparținînd – și ele – neîndoielnic culturii Tei, reflectă aspectul cel mai degradant al culturii acesteia”. Aceeași concluzie o trage Valeriu Leahu și într-un studiu publicat în 1992, subliniind, încă o dată, „că faciesul Tei identificat la Fundenii Doamnei reprezintă o ultimă fază, a cincea a culturii”, aceasta „îinînd seama... de constatări tipologice, dar și de o anume situație stratigrafică”²¹. El a împărțit de altfel această fază, după investigațiile de la Otopeni²², în două subfaze Va și Vb, exemplificînd cu acest prilej, printre altele, și relațiile tipologice și cu ceramica Coslogeni²³.

Specialistul bucureștean, unul dintre cei mai buni cunoscători ai amintitei manifestări culturale, a fost convins și în anul 1992 că, „privită ca a cincea în dezvoltarea culturii Tei, faza „Fundenii Doamnei” se definește și se ordonează astfel și pentru că o serie de elemente tipice ei se trag nemijlocit din

¹⁸ Leahu 1963, p. 365-366.

¹⁹ Leahu 1963, p. 367.

²⁰ Leahu 1966, p. 36.

²¹ Leahu 1992, p. 64.

²² Leahu 1969, p. 17-32.

²³ Leahu 1969, p. 30-31; Leahu 2003, p. 141.

faza numită „Fundeni”, sesizând însă și faptul că „pe materialele de tip Fundenii Doamnei se regălesc, în contururi cât mai bine definite, unele trăsături caracteristice ceramicii din perioada de sfârșit a epocii bronzului de pe teritoriul României”²⁴. Tot acum, referindu-se la finalul acestei manifestări culturale, ține să remarce, că lotul de ceramică din stațiunea de la București-Herăstrău-Bordei exprimă „o locuire Tei târzie (V) asociată cu materiale hallstattiene timpurii, foarte probabil de tip Meri-Cățelu Nou”²⁵.

Cu prilejul editării în 1995 a *Catalogului expoziției „Comori ale epocii bronzului din România”*, Valeriu Leahu va fi în continuare adeptul cronologiei în cinci faze a culturii, venind însă și cu o ipoteză nouă²⁶: „Evoluția culturii s-a derulat pe parcursul sigur a cinci faze (Tei I-V), în fizionomia cărora pot fi urmărite mutații, contaminări, adaosuri sau pierderi de „substanță”, determinate, fiecare, de evenimente și împrejurări istorice ce au marcat întreaga dezvoltare a triburilor Tei.... Descoperiri recente surprind și un aspect final al culturii mai degradant încă decât cel cunoscut la nivelul etapelor a și b ale fazei Tei V, rămânând să se precizeze dacă asemenea materiale trebuie definite ca o a treia etapă (c) în cadrul fazei V sau, eventual, ca o nouă a șasea fază”.

Reluând în 2003 problematica acestei manifestări, dar și, în general, a Bronzului Târziu din sudul României²⁷, Valeriu Leahu se desolidarizează de propria periodizare în cinci etape majore a culturii Tei, văzând în fosta fază Tei V o expresie de sine stătătoare: *grupul cultural Fundenii Doamnei*. În opinia sa²⁸, „luând în considerare întregul patrimoniu de categorii de paste, forme de vase, tehnici și motive decorative – și nu doar elemente de inventar disparate, arbitrar selectate – conduc la concluzia că faza Fundeni a culturii Tei și faciesul denumit Fundenii Doamnei sunt realități arheologice deosebite, care nu se pot confunda și, cu atât mai puțin „unifica”; pentru că ele se diferențiază tipologic și cronologic... Este evident că faciesul arheologic în discuție (grupul Fundenii Doamnei, n.n.) se situează în cea din urmă etapă a Bronzului târziu carpato-dunărean, într-un orizont temporal și de civilizație în care se plasează – pe spațiul extracarpatic, ce include și aria grupului din Muntenia – cultura Noua, etapa Radovanu a culturii Coslogeni, ultimele manifestări de tip Verbicioara și Gârla Mare”. Referitor la manifestările culturale care au contribuit la apariția grupului Fundenii Doamnei, Leahu notează²⁹: „Componenta autohtonă – Tei (faza Fundeni) – participantă la formarea grupului este sesizabilă în existența câtorva forme ceramice... dar mai ales în tehnica și motivistica unor

²⁴ Leahu 1992, p. 64.

²⁵ Leahu 1992, p. 64 cu nota 19.

²⁶ Leahu 1995, p. 253-261.

²⁷ Leahu 2003, p. 141-214 în care se poartă o amplă discuție cu privire la această problemă.

²⁸ Leahu 2003, p. 149-150.

²⁹ Leahu 2003, p. 197-198.

ornamente... Componenta Coslogeni este atestată de categoria – abundent reprezentată – a ceramicii grosiere cu multe cioburi pisate în pastă” și o seamă de forme de recipiente. În schimb, „O eventuală componentă Zimnicea-Plovdiv în patrimoniul ceramicii de tip Fundenii Doamnei ar fi marcată de prezența vaselor-kantharoi”.

Vizavi de Bronzul Târziu din Muntenia și Oltenia răsăriteană, Mircea Petrescu-Dîmbovița vorbește în 1977³⁰ de *aspectul cultural Vlădești II-Fundenii Doamnei*. Un an mai târziu (1978), specialistul ieșean își nuanțează părerea³¹, arătând că este vorba de „două aspecte, Fundenii Doamnei și Vlădești II, constituite pe baza fondului anterior al culturilor Tei și Verbicioara”. Ulterior, deslușește în cultura Tei „cinci faze (Cățelu Nou, Tei, La Stejar, Fundeni și Fundenii Doamnei), din care primele trei din Bronzul mijlociu și ultimele două din Bronzul târziu, fiind contemporane cu cultura Coslogeni, pătrunsă în spațiul estic de răspândire al culturii Tei într-o vreme corespunzătoare acestor faze”³².

Mircea Petrescu-Dîmbovița, discutând relativ recent fazele finale ale culturii Tei, ține să precizeze că, ele „se caracterizează, în primul rând, prin decorul ceramicii, care, pe de o parte, continuă cu unele modificări pe acela din fazele anterioare ale bronzului mijlociu (I-III), pe de alta conțin și elemente noi, ca de exemplu cercurile concentrice cu spițe sau alte motive în interior, meandre și caneluri, ultimele întâlnindu-se doar sporadic în faza anterioară (III). În schimb, în ultima fază (a V-a), ceramica, influențată de cea a culturilor Noua și Coslogeni, este de calitate inferioară. Olăria acestor ultime faze, prin forme decorative, prezintă asemănări cu speciile ceramice din fazele târzii ale culturilor Verbicioara, Zimnicea-Plovdiv, Coslogeni, precum și cu ceramica din Macedonia din această vreme, ceea ce presupune un larg proces de sinteză culturală”³³. În opinia autorului, „În ceea ce privește cultura Tei, ultimele două faze ale acesteia (a IV-a și a V-a), corespunzătoare aspectelor Fundeni și Fundenii Doamnei..., reunite sub denumirea de grupul cultural Fundeni-Govora, sunt contemporane cu cultura Coslogeni, pătrunsă în Bronzul târziu în zonele de câmpie de-a lungul Dunării, la est de râul Mostiștea și în Dobrogea”³⁴.

Sebastian Morintz, făcând o analiză pertinentă materialelor descoperite în siturile finale ale culturii, notează că, „În contrast cu situația... pentru orizontul cronologic corespunzător fazelor Verbicioara IV – Tei IV, orizont în care se manifestă tendințe de uniformizare culturală, etapa următoare,

³⁰ Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 22. Acestui aspect îi atribuie și depozitul de la Oinacu: p. 79 și pl. 94/1-9, 95/1-6.

³¹ Petrescu-Dîmbovița 1978, p. 95.

³² Petrescu-Dîmbovița 1995, p. 90.

³³ Petrescu-Dîmbovița 2001, p. 273.

³⁴ Petrescu-Dîmbovița 2001, p. 272.

*corespunzătoare bronzului final, are evoluție diferită de la o zonă la alta. Pătrunderea masivă în întreaga Oltenie a unor elemente specifice etapei finale a culturii Gîrla Mare determină formarea aspectului denumit Verbicioara V... În sudul Munteniei evoluează cultura Tei, faza V, care reprezintă un aspect dezvoltat direct, organic din aspectul fazei anterioare (IV). Ceramica este inferioară calitativ, sînt evidente influențe sau chiar întrepătrunderi Coslogeni și Noua. Formele ceramice și motivele ornamentale continuă pe cele din faza Tei IV*³⁵.

Alexandru Vulpe, vorbind despre rezultatul investigațiilor din perioada 1988-1993 de la Popești-Nucet, precizează următoarea stratigrafie generală a așezării³⁶: *Latène* (LT II5-1; LT I), *Prima epocă a fierului* (Ha II cultura Basarabi, Ha I.2 ceramica canelată „pre-Basarabi”, Ha II) și *Epoca bronzului* (Br III faza târzie, Br II cultura Tei, fazele Fundeni și Fundenii Doamnei, Br I cultura Glina). Referitor la stratul Br III, arată că acesta, „posterior culturii Tei și evoluată în principal din aceasta -, ilustrat prin locuințe și printr-un abundent material ceramic cu trăsături specifice”, este un „aspect denumit provizoriu „Popești-Căscioarele”³⁷. În 2005, același specialist, își nuantează părerea³⁸, precizând că, „*The following general stratigraphy is relevant for Settlement „A”... Br III 2 – Zimnicea-Plovdiv habitation, III 1-Zimnicea habitation, II 2-Fundeni-Govora habitation, II 1-Fundeni-Govora habitation*”.

Cu privire la vestigiile de epoca bronzului la Popești s-a exprimat și Nona Palincaș. Astfel, ceramica stratului Br II „are analogii atât în faza Fundeni (a IV-a) cât și Fundenii Doamnei (a V-a) a culturii Tei”³⁹, ținând însă să sublinieze că nu a fost descoperită olărie decorată cu măturica („*Besenstrich*”). În schimb, ceramica stratului Br III „are trăsături comune cu ceramica stratului anterior (Br II – Tei-Fundeni & Fundenii Doamnei, n.n.), dar se și deosebește de aceasta în mare măsură. Elementele sale noi, specifice, prezintă asemănări de esență cu grupul Zimnicea-Plovdiv, care, în urma acestor observații stratigrafice va trebui încadrat la un nivel cronologic posterior sfârșitului culturii Tei”⁴⁰.

Într-un studiu mai amplu, Nona Palincaș discutând în detaliu problematica Bronzului Târziu de la Popești, dar și din spațiul mai larg balcanic,

³⁵ Morintz 1978, p. 82.

³⁶ Vulpe 1997, p. 165.

³⁷ Vulpe 1997, p. 165.

³⁸ Vulpe 2005, p. 23. La nota 6 afirmă că, „*The slight changes that occurred here (față de stratigrafia prezentată în 1997, n.n.) are due to N. Palincaș's recent reevaluation of the stratigraphy of the prehistoric site*”.

³⁹ Palincaș 1997, p. 175.

⁴⁰ Palincaș 1997, p. 175. Discutând cercetările din anii 1988-1991, dar în *Secțiunea II* a așezării, George Trohani (Trohani 1997, p. 196-197), prezintă descoperirile aferente epocii bronzului, dar într-un limbaj neutru, vorbește numai de „*locuirile Bronz II și III*”, fără a face o atribuire culturală.

propune „unificarea fazei Tei IV/Fundeni cu faza Tei V/Fundenii Doamnei, despărțirea lor de cultura Tei și unificarea lor cu grupul Govora sub denumirea de grupul Govora-Fundeni. În consecință, stratul Br. II de la Popești aparține grupului Govora-Fundeni (Verbicioara IV-V – Tei IV-V)”⁴¹. Pentru stratul Br. III constată că acesta „conține o ceramică foarte asemănătoare cu cea a complexului Zimnicea-Plovdiv/Čerkovna”⁴², atribuindu-l, în consecință, acestei manifestări, specifică părții a doua „a Bronzului târziu la Dunărea de Jos, prima parte a Bronzului târziu revenind grupurilor Govora-Fundeni, Gârla Mare și, în mod necesar, Bistreț-Ișalnița”⁴³.

Aceeași ipoteză o susține și într-un articol din 2005, când, despre situl de la Popești-Nucet afirmă⁴⁴: „At the beginning of the Late Bronze Age, the site was inhabited by people using – and probably also producing – a highly decorated pottery, whose characteristics are to be found over an area of a least twice the size, compared with that of the preceding pottery repertoire: this is what I have called the Fundeni-Govora pottery”.

Vorbind despre problematica culturii Tei, cu precădere cea funerară, Ion Motzoi-Chicideanu este de părere că, „Deocamdată nu s-a putut da un răspuns mulțumitor... în cea ce privește raportul dintre descoperirile Tei târzii și cele de tip „Radavanu”, fapt datorat în cea mai mare parte incertitudinilor ce apăsă asupra „culturii” Coslogeni... Un demers, ... , care ar părea să contribuie la lămuriri de ordin cronologic și pentru finalul culturii Tei și pentru grupa Zimnicea-Plovdiv-Čerkovna, îl constituie încercarea de definire a unui grup cultural nou „Fundeni-Govora”. Legitimarea grupului „nou venit” pornește de la o selecție de materiale ceramice din stațiunea de la Popești, ... , selecție pe baza căreia s-a constituit un așa-zis repertoriu de forme incluzând și materiale din alte stațiuni, fie ele Tei, fazele IV și V, respectiv Tei-Fundeni și Tei-Fundenii Doamnei, sau aparținând așa-ziselor faze Verbicioara IV-V/Govora”⁴⁵.

Referitor la problematica Bronzului Mijlociu și Târziu în Muntenia am luat și noi de câteva ori poziție. Astfel, în 1993 scriam⁴⁶: „In der IV-ten Stufe sind die Tei-Regionen, je nach ihrer geographischen Lage von Völkern der Nachbargebiete beeinflusst... Der Einfluß der Coslogeni-Kultur auf die Tei-Kultur war, ..., ziemlich gering. Nennenswert sind aber die Einflüsse der seßhaften Kulturen... auf die Kultur der Neukommenden... Anscheinend können wir eine auf derselben Zeitstufe stehende Frühphase der Coslogeni-Kultur mit

⁴¹ Palincaș 1996, p. 257. Despre unificarea celor două faze ale culturii Verbicioara - IV și V - într-o manifestare nouă, *Govora*, vorbise anterior Bernhard Hänsel (Hänsel 1976, p. 56-61).

⁴² Palincaș 1996, p. 267.

⁴³ Palincaș 1996, p. 270.

⁴⁴ Palincaș 2005, p. 40.

⁴⁵ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 444.

⁴⁶ Schuster 1993, p. 202.

der Endetappe der III-ten und die ganze IV-te Stufe der Tei-Kultur, und später, ein chronologisches Zusammenleben (selbstverständlich nur teilweise) der Coslogeni-Radovanu-Stufe mit der V. Tei-Stufe als gültig bewerten”.

Fiind un susținător al periodizării culturii în cinci faze, am socotit că⁴⁷: „Trotz der letzten Stellungnahme von Valeriu Leahu (2003), der neulich anstatt von der Tei V-Stufe von der Fundenii Doamnei-Gruppe spricht, sind wir der Meinung, dass diese Erscheinung weiter der Tei-Kultur zugefügt bleiben muss, und nicht eine selbständige kulturelle Äußerung ist. Daher ist unsere Kultur in fünf (I-V) große Phasen einzuteilen... Heute ist es klar, dass von zeitgleichen Erscheinungen im Falle Tei IV-Verbicioara IV-Gârla Mare III-Monteoru IIB-Noua I (teilweise) gesprochen werden muss. Belege dafür sind Verbicioara-/Gârla Mare-Funde in Oltenița-Valea Mare, die Tei IV-Keramik in der Monteoru IIB-Nekropole von Pietroasa Mică und in der Noua I-Siedlung von Gârbovăț-Zahareasca. Zeitgleich waren, ..., Tei IV, Zimnicea-Plovdiv und Coslogeni I (Tei-Keramik in den Siedlungen bei Dorobanțu und Lupșanu)”.

Analizând sintetic descoperirile hallstattiene din centrul Munteniei, am subliniat, printre altele, că, „Die neusten Funde zeigen, daß die Spätbronzezeit in diesem Raum... in zwei Perioden eingeteilt werden muß. Erstens müssen hier die letzten Phasen der Tei-, Zimnicea-Plovdiv- und Coslogeni-Kultur erwähnt werden... Die zweite Periode der Spätbronzezeit in diesem Gebiet Munteniens ist durch Keramikfunde „die ihre Wurzeln in der Tei-, Zimnicea-Plovdiv- und Coslogeni-Kultur haben’, belegt”⁴⁸. Dealtfel această poziție am menținut-o⁴⁹, și am reconfirmat-o, și ulterior: „Zeitgleich mit der Spätbronzezeit I in Muntenien, d.h. Verbicioara IV und V, Tei IV und V, Zimnicea-Plovdiv, Noua-Coslogeni-Sabatinovka sind mehrere Funde aus dem ägäischen Raum... In der Spätbronzezeit II in Muntenien, d.h. Radovanu- und Zimnicea-Novgrad-Kultur, kennt die nach Süden gerichtete Menschenbewegung eine Einschränkung. Wahrscheinlich wurde nur der Raum Südostmuntenien (und die Zentralwalachei, n.n.) und der zentrale Teil Nordbulgariens eingenommen”⁵⁰.

Recent (2011)⁵¹ am reiterat că, „die Tei-Kultur wurde in fünf Phasen eingeteilt, davon drei in die Mittelbronzzeit und zwei in die Spätbronzezeit. Diese Einteilung trifft m.E. auch beim derzeitigen Forschungsstand zu... Im Falle Munteniens muss unseres Erachtens von zwei Abschnitten der Spätbronzezeit ausgegangen werden. Ersterer umfasst die beiden letzten Phasen der Tei-Kultur und die Kulturen Zimnicea-Plovdiv soie Coslogeni. Der zweite Abschnitt entspricht der Radovanu-Kultur. Die Keramik der Siedlungen von

⁴⁷ Schuster 2007, p. 74.

⁴⁸ Schuster 1996, p. 147.

⁴⁹ Schuster, Popa 2000, p. 132.

⁵⁰ Schuster 2007, p. 74.

⁵¹ Schuster 2011a, p. 218.

Radovanu, Bila, Mironești, Schitu, Brănești, Cătunu und Popești zeigt Einflüsse der Tei-, Zimnicea-Plovdiv und Coslogeni-Kultur. Marian Gumă definiert einige Funde in Oltenien, Südmuntenien und Nordbulgarien, die Elemente der Kulturen Zimnicea-Plovdiv-Čerkovna, Tei, Coslogeni und Gârla Mare aufweisen, als Gruppe Zimnicea-Novgrad. Das würde bedeuten, dass die südrumänischen Gebiete nahe der Donau von zwei Kulturen, Zimnicea-Novgrad und Radovanu, bevölkert waren”.

În același an am arătat că, „die Bewegungen nach Westen und Süden der nordpontischen Völkergruppen beeinflusste nicht nur das Leben der verschiedenen Gemeinschaften aus Muntenien, Dobrogea, Südostsiebenbürgen und Ostbulgarien, sondern auch das derer in Griechenland und in der Nordwesttürkei. Zeitgleich mit der Spätbronzezeit I in Oltenien und Muntenien, d.h. Verbicioara IV und V, Tei IV und V, Gârla Mare III, Zimnicea-Plovdiv, Noua-Coslogeni-Sabatinovka sind mehrere Funde aus Bulgarien und dem ägäischen Raum”⁵².

În contextul Bronzului Final din sudul României, deosebit de interesante sunt și discuțiile cu privire la manifestările culturale din Oltenia. Am amintit deja de cele enunțate de Dumitru Berciu cu privire la cultura Verbicioara. Sebastian Morintz va nota în lucrarea sa din 1978⁵³, „În etapa corespunzătoare fazelor Verbicioara IV și Tei IV constatăm multe elemente comune celor două culturi. În primul rînd se evidențiază vasele globulare cu torți supraînălțate și cu fundul ușor reliefat. Tot atât de importantă este tehnica ornamentării prin împunsături succesive, care devine comună celor două culturi...”.

Marin Nica a propus schimbări în periodizarea culturii Verbicioara, vorbind de patru faze principale. Cu privire la ultima etapă, faza a IV-a (a V-a după Berciu) constată⁵⁴ o „Afluență masivă a elementelor culturale Gîrla Mare în nivelul Verbicioara, începută încă din faza a III-a”, sesizând totodată, că „Elementele culturale, ..., caracteristice ultimei faze a grupului cultura Gîrla Mare-Bistreț-Ișalnița-Verbicioara IV se vor transmite evolute Hallstattului timpuriu de tip Vîrtop”⁵⁵. Asupra noii periodizări va insista și ulterior, punctând că „Pendant la phase Verbicioara IV (V-ème d’après D. Berciu) l’affluence massive des éléments culturels Gârla Mare se généralise”⁵⁶.

Gabriel Crăciunescu, un bun cunoscător al culturii Verbicioara, consideră că noile investigații arheologice nu au adus destule argumente în favoarea renunțării la împărțirea în cinci faze ale acestei manifestări⁵⁷. Referitor

⁵² Schuster 2011b, p. 169-170.

⁵³ Morintz 1978, p. 80.

⁵⁴ Nica 1996, p. 28.

⁵⁵ Nica 1996, p. 29-30.

⁵⁶ Nica 1998, p. 153.

⁵⁷ Crăciunescu 2004; Crăciunescu 2007.

la ultimele ei etape, constată că, „în fazele IV și V cea mai populată zonă este reprezentată de estul Olteniei și vestul Munteniei”⁵⁸. În opinia sa, „Faza a IV-a și a V-a nu reprezintă altă cultură, așa cum susțin B. Hänsel și unii dintre arheologii români”⁵⁹, fapt subliniat de Crăciunescu și în cartea din 2007⁶⁰: „Die IV. und V. Phase stellen keine selbstständige Kultur dar”.

Analizând raporturile culturii Verbicioara cu cultura Gârla Mare, amintitul specialist crede că, „die Beziehung Verbicioara-Gârla Mare kennt drei Etappen... In der letzten Etappe übt die Verbicioara-Kultur im Osten einen Druck auf die Tei-Kultur aus und ermöglicht so das Eindringen von Gârla Mare- und Verbicioara-Einflüsse in diese”⁶¹. Ultima fază, cea de-a V-a a culturii Verbicioara, „se caracterizează printr-o ceramică pe care întâlnim un decor degradat, o lipsă de precizie în executarea acestuia sau pur și simplu absența decorului”⁶².

Referindu-se la relațiile culturii Gârla Mare cu manifestările învecinate, Monica Șandor-Chicideanu este de acord cu faptul că, „Contemporaneitatea celor două (culturi Verbicioara IV-V și Tei IV-V, n.n.) nu poate fi pusă la îndoială, iar ideea comprimării ni se pare interesantă. Totuși credem că studiul comparativ al celor două grupuri trebuie continuat și aprofundat”⁶³. Autoarea consideră că, „relația de contemporaneitate dintre faza clasică a culturii Gârla Mare, grupul Govora, fazele IV-V ale culturii Tei, pe de-o parte, și o anumită etapă din dezvoltarea culturii Zimnicea-Plovdiv, pe de altă parte, nu poate fi pusă la îndoială”⁶⁴.

Despre ultimele două etape ale culturii Verbicioara, Ion Motzoi-Chicideanu⁶⁵ arată că, „În ceea ce privește „fazele IV-V” observația mai veche a lui B. Hänsel, conform căreia materialele atribuite acestora constituie de fapt un grup aparte, rămâne în picioare, măcar prin lipsa unor cercetări sistematice în nordul Olteniei”.

Simona Lazăr, în recentul ei volum cu privire la sfârșitul bronzului și începutul Hallstattului în sud-vestul României, își însușește ipotezele lui Bernhard Hänsel și Nona Palincaș, cu privire la grupul Govora, respectiv grupul Govora Fundeni, arătând, printre altele, că „În stadiul actual al cercetării ni se

⁵⁸ Crăciunescu 2004, p. 157.

⁵⁹ Crăciunescu 2004, p. 168.

⁶⁰ Crăciunescu 2007, p. 108.

⁶¹ Crăciunescu 2007, p. 109. Vezi și Crăciunescu 1998, p. 117: „Dans la phase d'apogée de la culture Žuto-Brdo-Gârla Mare... des éléments de culture matérielle pénètrent dans les zones de plaine et de collines sur le territoire de la culture Verbicioara, en formant un véritable "horizon de mixture" au niveau Gârla Mare III-Verbicioara IV”.

⁶² Crăciunescu 2004, p. 170.

⁶³ Șandor-Chicideanu 2003, p. 200.

⁶⁴ Șandor-Chicideanu 2003, p. 204.

⁶⁵ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 446.

pare potrivit ca ceea ce s-a numit inițial „ceramica Verbicioara târzie”, să fie considerat, în multe privințe, un aspect diferit de ceramica Verbicioara I-III... Nu există situații stratigrafice clare care să dovedească că această manifestare culturală este posterioară ceramicii de tip Verbicioara III și că s-ar fi dezvoltat organic, din toate punctele de vedere, din aceasta din urmă. Poziția cronologică a acestui aspect cultural poate fi stabilită doar prin comparație cu alte situri din Muntenia, unde materialele de tip Fundeni, suprapun pe cele considerate a aparține culturii Tei de formă clasică⁶⁶. Interesant este însă că păstrează oarece prudență, căci, în majoritatea cazurilor, când vorbește de acea secvență culturală, scrie „neutru” „grupul Govora (Verbicioara IV-V)”, „Verbicioara IV-V (grupul Govora)”⁶⁷. Alexandru Vulpe, în recenzia făcută cărții scrise de Simona Lazăr, dovedește și el oarecare „prudență”⁶⁸, arătând că „In late Bronze-Age Oltenia two cultural aspects can be identified in distinct geographical areas and characterised by different ceramic inventories. The hilly, sub-Carpathian areas are home to discoveries with ceramics of the Govora type (late Verbicioara), while along the Danube and the Oltenian Plane fluted ceramics appear from as early as the last phase of the Gârla Mare culture, becoming a common feature of the Bistreț-Ișalnița group”.

Discutând problematica mai largă a circulației pieselor de metal la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, aceeași Simona Lazăr face referiri și la ceramica din zona Olteniei și Munteniei, fiind de părere că⁶⁹, „Starting with the end of the Bronze Age, it began to be noticed the spreading of some forms and decorative motifs from the Tei and Zimnicea Plovdiv cultures in the south region”, adică dincolo de Dunăre, până la Kastanas și Assiros. Este interesant că, atunci când vorbește de Verbicioara IV-V, Tei IV-V, Gârla Mare și Zimnicea Plovdiv și prezența în aceste manifestări a *kantharos*-ului ca formă ceramică, ea se referă la „cultural circle”, care „isn't extended more in the western side of the river Olt but encompasses especially Muntenia and the south-eastern side of Romania”.

*

Teritoriul scâldat de Dâmbovița și Colentina este, conform actualului stadiu al cercetării, zona cea mai intens locuită de diferitele comunități ale culturii Tei⁷⁰. Aici au fost surprinse toate cele cinci faze. Cu privire la acest aspect am arătat recent, că „Faza a cincea, Fundenii Doamnei, are ca „reprezentante” așezarea eponimă... și cele de la București-Pipera și

⁶⁶ Lazăr 2011, p. 43.

⁶⁷ Lazăr 2011, p. 44-45, 131-132 etc.

⁶⁸ Kacsó 2012, p. 194.

⁶⁹ Lazăr 2010, p. 26.

⁷⁰ Schuster 1994, p. 171-178; Schuster 2000, p. 281-285; Schuster 2005, p. 107; Schuster 2012, 411.

*Otopeni*⁷¹. Astăzi este evident că faza a V-a nu s-a manifestat numai în arealul Bucureștiului, ci și dincolo de granițele administrative ale municipiului (Pl. I/2). În actualul stadiu al cunoașterii problemei sunt de menționat puncte cu materiale Tei finale la București-*Fundenii Doamnei* (Pl. III/3)⁷² și *Pipera*⁷³, în județul Ilfov la Otopeni (Pl. III/2)⁷⁴, *Pasărea*⁷⁵ și *Pantelimon*⁷⁶, în județul Giurgiu la *Vâlcelele*⁷⁷ și *Popești-Nucet* (Pl. III/1)⁷⁸ și acum, prin noile descoperiri, la *Putineiu*, în județul Ialomița la *Livedea*⁷⁹ și *Lilieci*⁸⁰. De asemenea, nu este exclus ca alte descoperiri, precum cele de la *Bucșani*⁸¹, „și care au fost atribuite de descoperitori *Bronzului Târziu*, să fie, de fapt, piese Tei V”⁸². Cum de altfel se poate postula ca unele grupuri să fi traversat Dunărea, așa cum par să indice, după unii dintre specialiști, o parte din materialele găsite în peștera de la *Devetaki*⁸³ și *Trigrad*⁸⁴, din Bulgaria.

În categoria siturile *Fundenii Doamnei*, Valeriu Leahu include și *Radovanu*, județul *Călărași* și *Popești-Nucet*⁸⁵. Cu privire la ultima dintre stațiuni, am prezentat aprecierile lui Alexandru Vulpe și ale Nonei Palincaș, care consideră că acolo a funcționat o așezare fortificată a *grupului Govora-Fundenii*.

⁷¹ Schuster 2012, p. 441.

⁷² Leahu 1963, p. 339-371; Leahu 2003, p. 141-214.

⁷³ Morintz, Rosetti 1959, p. 27; Leahu 1966, p. 16; Leahu 2003, p. 27, 141-143; Schuster 2005, p. 89.

⁷⁴ Leahu 1968, p. 27-39; Leahu 2003, p. 23, 141-145; Schuster 2005, p. 88.

⁷⁵ Sandu-Cuculea 2005, p. 41, fig. 5/11-13. Alți specialiști încadrează descoperirile de epoca bronzului de aici *grupului Fundeni-Govora* sau *Zimnicea-Plovdiv*, vezi Mănușu-Adameșteanu, Palincaș 2007, p. 77.

⁷⁶ În sit au fost descoperite fragmente ceramice ale *grupului Fundeni-Govora* (Mănușu-Adameșteanu *et alii* 2005, p. 94-95, pl. 1/11, 3/1), care în opinia noastră sunt mai degrabă Tei V (*Fundenii Doamnei*), decât Tei IV (*Fundenii*). Tot la *Pantelimon* au fost găsite piese de olărie atribuite „*Bronzului târziu, etapă recentă*”, cu puternice analogii în mediul *Zimnicea-Plovdiv* și *Coslogeni* (Mănușu-Adameșteanu *et alii* 2005, p. 95, pl. 2/1-4, 3/8).

⁷⁷ Trohani, Oancea 1976, p. 22-23; Leahu 2003, p. 26; Schuster, Popa 2000, p. 150; Schuster 2005, p. 104.

⁷⁸ Leahu 2003, p. 23, pl. LXXI/1-2; Schuster 2005, p. 34.

⁷⁹ Trohani 1986, p. 32, nr. 3; Leahu 2003, p. 22; Schuster 2005, p. 96.

⁸⁰ Trohani *et alii* 1974, p. 290; Isăcescu, Burlacu 1978, p. 38; Leahu 2003, p. 22; Schuster 2005, p. 96.

⁸¹ Cu privire la investigațiile din arealul comunei *Bucșani*, județul *Giurgiu*, vezi Bem 2007.

⁸² Schuster, Popa 2008, p. 67.

⁸³ Leahu 2003, p. 143. Alte păreri consideră materialele Tei din peșteră ca aparținând cu precădere fazelor de început ale culturii Tei, vezi mai nou Hristova 2002, p. 209-211, fig. 1/c, e, 2/b. Tot în peșteră a fost documentată ceramică aparținând, în opinia unor arheologi, culturii *Verbicioara*: Crăciunescu 2004, p. 26 cu lit. mai veche.

⁸⁴ Leahu 2003, p. 141.

⁸⁵ Leahu 2003, p. 141.

În opinia noastră⁸⁶, o parte dintre piesele din Bronzul Târziu și Final de aici pot fi atribuite fazei Tei IV, iar alta culturii Radovanu⁸⁷. În situl de pe *Gorgana a doua* de la Radovanu a fost cercetată o locuință Tei III⁸⁸, în schimb, restul vestigiilor din perioada de final a epocii bronzului se constituie într-o altă manifestare distinctă, anume deja pomenita cultură Radovanu⁸⁹.

Așadar, punctele cu descoperiri Tei V sunt destul de reduse numeric, dar, în ciuda acestui fapt, prin dispunerea lor în spațiu, ele indică arealul ocupat de comunitățile acestei faze. Este vorba de centrul Munteniei și, probabil, zona nord-centrală a Bulgariei. Cu greu se poate aprecia dacă unele grupuri Tei V, ajunse la Mostiștea în sectorul ei nordic, au coborât de-a lungul văii spre sud, la Dunăre. În actualul stadiu al cercetării, probabil că nu⁹⁰. Segmentul inferior al Mostiștei este „ocupat” de comunitățile Coslogeni. Iar la vest, „granița” a fost deosebit de fluidă. Probabil că ea s-a situat undeva pe Vedea. Evident că viitoarele cercetări pot completa sau schimba această imagine. Cert este însă că, după ce cultura Tei, prin faza a IV-a a ei s-a manifestat cu putere, dovada în acest sens fiind densitatea punctelor cu astfel de materiale identificate între Mostiștea și până aproape de Olt, și de la Subcarpații Meridionali până la Dunăre⁹¹, dar și la sud de fluviu⁹², în ultima etapă – faza Tei V – se poate sesiza un recul accentuat. Acesta este exprimat, cum am văzut deja, de numărul redus de situri, dar și prin calitatea materialelor descoperite, ne gândim în special la ceramică.

Se pune firesc întrebarea, ce a putut genera acest declin? Proces ce a fost specific nu numai culturii Tei, dar și culturii Verbicioara. Germenii acestei decăderi în ceramică au putut fi sesizați deja în faza Tei IV. Astfel, Valeriu Leahu a constatat că „*A scăzut sensibil cantitatea vaselor din pastă fină. A apărut o nouă categorie ceramică, cea a recipientelor lucrate din pastă care conține în amestec cu lutul un procent mare de cioburi pisate. Mutații sînt evidente și în repertoriul formelor*”⁹³. În opinia sa, „*Luând în considerare ceea*

⁸⁶ Trebuie să-i mulțumim aici kolegei dr. Nona Palincaș, care ne-a arătat o parte importantă dintre materialele de epoca bronzului excavate la Popești.

⁸⁷ Schuster, Popa 2008, p. 67; Schuster, Popa 2010, p. 69; Schuster *et alii* 2012, p. 32.

⁸⁸ Ceramică a acestei faze a fost identificată, așa cum au demonstrat periegezele efectuate de Sebastian Morintz, Done Șerbănescu, Cristian Schuster, Alexandru Morintz, și pe terasa din spatele gorganei.

⁸⁹ Morintz, Șerbănescu 1985, p. 5-30; Schuster, Șerbănescu 2007, p. 241-250.

⁹⁰ Schuster 2004, p. 119-120. Oliver Dietrich arată pe bună dreptate că: „*Es wird nicht erläutert, wie man sich als erneute Vorkommen von Tei-Material in dieser Region zu erklären hat*” (Dietrich 2008, p. 227, nota 8).

⁹¹ Leahu 2003, p. 17 și urm.; Schuster 2005, p. 85-87.

⁹² Leahu 2003, p. 28-29; Muselievo, Nova Zagora, Plovdiv, Svetikirilovo, Kilindir, Saratsè, Vardarovța; Schuster 2011c, p. 135.

⁹³ Leahu 1992, p. 71.

ce relevă ceramica, apariția fazei Fundeni arată a fi rezultatul grefării, cu intensități variabile, pe fondul Tei, a unor elemente de cultură de sorginte vestică (Gârla Mare și Verbicioara); de proveniență sudică (Zimnicea-Plovdiv, dar nu numai); și a altora, venite de la răsărit de Mostiștea (de factură Coslogeni). Putem accepta că – în contextul istoric caracterizat de intrusiuni, mutații și restructurări, propriu Bronzului târziu – intervenția oarecum concomitentă, acțiunea parcă concertată a aporturilor din exterior nu s-a desfășurat întotdeauna și pretutindeni într-o ambianță de calm, de stabilitate și echilibru, ci de instabilitate, precipitare, tensiuni, criză. Așa s-ar explica, eventual, de ce „pigmentarea” ceramicii de tip Fundeni cu elemente străine s-a manifestat simultan cu degradarea – treptată dar decisivă – a formelor și decorului recipientelor și cu integrarea acestei ceramici într-un proces de mixtare culturală („orizontul Gârla Mare-Verbicioara-Tei”)”⁹⁴.

Că arealul locuit de comunitățile Tei a cunoscut o presiune externă, un aflux de populație (și, implicit, influențe) poate fi sesizat în partea sa vestică prin penetrarea dincolo de Olt, spre Muntenia, a unor grupuri Verbicioara IV, aspect asupra căruia au insistat, așa cum am arătat mai sus, Valeriu Leahu⁹⁵, Sebastian Morintz⁹⁶, Gabriel Crăciunescu, Monica Șandor-Chicideanu⁹⁷, dar și Florin Ridiche⁹⁸, Marian Neagoe și Oana Neagoe⁹⁹.

Acestei presiuni vestice i se alătură pătrunderea în Muntenia „a triburilor răsăritene de tip Petrișoru-Racovițeni...și Sabatinovka (a căror sedentarizare, la est de Mostiștea și al căror contact cu realitățile demografice și etno-culturale din zonă s-au finalizat cu constituirea faciesului Coslogeni). Aceste evenimente s-au consumat în a doua etapă a Bronzului mijlociu dar au cunoscut prelungiri, momente noi ale desfășurării și ecouri și în prima etapă a Bronzului târziu”¹⁰⁰.

Imaginea relațiilor la granița de nord a culturii Tei s-au îmbogățit (și complicat totodată) în urma cercetărilor în necropola din Bronzul Târziu de la Câmpina¹⁰¹. Autorul cercetărilor, Alin Frînculeasa, este de părere că¹⁰², „Cimitirul de la Câmpina a „funcționat” în faza târzie a epocii bronzului, într-un context cultural și areal geografic în care coexistau tradițiile Monteoru,

⁹⁴ Leahu 2003, p. 190.

⁹⁵ Leahu 2003, p. 11.

⁹⁶ Morintz 1978, p. 70.

⁹⁷ Șandor-Chicideanu 2003, p. 202-204.

⁹⁸ Ridiche 2000, p. 41-73; Ridiche 2001, p. 33-63. Autorul este de părere cu fazele IV-V „constituie un grup aparte” (Ridiche 2001, p. 36).

⁹⁹ Neagoe, Neagoe 2006, p. 165-174. Fragmentele Verbicioara aparțin fazei a IV-a a culturii, în schimb cele Tei, pot fi atribuite fazei a IV-a, dar și, în opinia noastră, fazei a V-a: pl. 1/2.

¹⁰⁰ Leahu 2003, p. 193.

¹⁰¹ Frînculeasa, Lichiardopol 2011, p. 51-62; Frînculeasa 2012.

¹⁰² Frînculeasa 2012, p. 105.

Noua și chiar Tei. Pentru acest orizont cronologic am identificat aici cele mai vestice morminte Monteoru și nordice elemente Tei... Cele mai vechi morminte păstrează încă elemente culturale Monteoru și Tei, iar spre finalul evoluției necropolei acestea lasă loc celor specifice culturii Noua". În opinia lui Frînculeasa, „Cercetările derulate de-a lungul timpului au stabilit pentru Muntenia sincronismul cultural Tei-Fundeni/Fundenii Doamnei-Monteoru Ila-b și parțial începutul culturii Noua... Cercetările de la Câmpina par să ofere elemente suplimentare și în același timp să confirme observațiile anterioare”¹⁰³.

În discuția cu privire la care a fost supusă cultura Tei, nu trebuie neglijată nici „pătrunderea la nord de Dunăre, a unor purtători ai grupului cultural Zimnicea-Plovdiv (Čerkovna), cu instalarea acestora pe malul stâng al fluviului, într-un sector delimitat, aproximativ între Zimnicea și Oltenița, dar nu numai strict riveran ci și mai în adâncime, deoarece materialele ceramice specifice lui au fost constatate la Izvoru, județul Giurgiu și la Lăceni-Orbeasca, județul Teleorman, aici la o depărtare de circa 50 km de Dunăre”.

Se impun câteva precizări. Investigații arheologice mai vechi în județele Giurgiu și Călărași, dar și altele de dată recentă, ne demonstrează că vestigiile Tei IV au fost identificate atât pe segmentul inferior al Argeșului, dar și pe malurile Dâmboviței, Neajlovului, Ilfovăului, Glavaciocului etc¹⁰⁴. Singurul sit fortificat este așezarea de la Popești-Nucet¹⁰⁵. Posibil ca valul de pământ și șanțul să fi fost realizate în faza amintită și nu de comunitatea Zimnicea-Plovdiv (Radovanu)¹⁰⁶. Faptul că populația de aici a simțit nevoia să-și fortifice așezarea, poate să ne indice că în vremea respectivă situația în zona Argeșului Inferior era instabilă. Posibil ca din zona de vărsare a râului în Dunăre să fi pornit amonte pe Argeș grupuri mai puțin „prietenoase”. Nu este exclus, ca o bună parte dintre siturile Tei IV din nordul Bulgariei să fi fost tocmai în acea perioadă „înlocuite” de altele aparținând culturilor Zimnicea-Plovdiv și Coslogeni¹⁰⁷.

La Mironești în punctele *Conacul Mironescu*¹⁰⁸ și *Malul Roșu*¹⁰⁹ au fost descoperite materiale și complexe Tei IV. Tot la *Malul Roșu* au putut fi identificate câteva fragmente ceramice aparținând culturilor Coslogeni și Radovanu¹¹⁰. Nu putem ști dacă grupul (grupurile?) Tei IV a avut un contact nemijlocit cu acela Coslogeni. Cu alt prilej subliniam că¹¹¹, „chiar dacă în general se presupunea că purtătorii fazelor timpurii ale culturii Coslogeni au

¹⁰³ Frînculeasa 2012, p. 106-107.

¹⁰⁴ Schuster 2005, p. 85-87; Schuster, Popa 2007, p. 155-160; Schuster, Popa 2008, p. 66.

¹⁰⁵ Palincaș 1996, p. 239-288.

¹⁰⁶ Schuster 2008, p. 181.

¹⁰⁷ Schuster 2005, p. 129.

¹⁰⁸ Schuster, Popa 2012, p. 13-14, pl. V/1-4.

¹⁰⁹ Schuster, Popa 2008, p. 44, pl. LII/2, LVIII/1, LXXII/1.

¹¹⁰ Schuster, Popa 2008, p. 44, fig. 62-63, pl. LXXII/4; Schuster, Popa 2012, p. 27.

¹¹¹ Schuster, Popa 2008, p. 67.

avut drept graniță de vest a arealului lor de răspândire valea Mostiștei, se pare că, totuși, grupuri răzlețe au depășit această zonă”. Că a fost așa, este documentat și la Frătești unde, pe Dealul Lagărului, au fost găsite atât urme Tei IV cât și Coslogeni¹¹². Considerăm că prezența unor urme Coslogeni în sudul județului Giurgiu, indică faptul că grupurile Tei IV au fost dislocate din această zonă, fostul lor areal fiind ocupat de noii veniți din răsărit¹¹³.

Materialele Radovanu de la Mironești-Malul Roșu pot însemna că, „dinspre situl eponim al culturii, aflat aval de Mironești, au pătruns pe Argeș în sus elemente ale acestei manifestări”¹¹⁴. Nu trebuie uitat că o comunitate Radovanu a locuit la Popești-Nucet, amonte de Mironești, unde, aidoma celei din situl eponim al culturii s-au folosit în apărarea așezării de un sistem de fortificație¹¹⁵. Alte urme ale culturii Radovanu au fost surprinse de exemplu la Chirnoși, Căscioarele, Zimnicea, Chitila, București, fapt care i-a îndemnat pe Sebastian Morintz și Done Șerbănescu să considere „centrul Cîmpiei Române, inclusiv malul stîng al Dunării, aproximativ dintre valea Mostiștei și Zimnicea”¹¹⁶ drept arealul de răspândire al acestei culturi a Bronzului Final¹¹⁷.

*

Așadar descoperirile recente de la Putineiu-Vișana, la fel ca și altele similare, dovedesc, în opinia noastră, că evoluția culturii Tei nu se sfârșește cu faza a IV-a, și că ea se continuă, așa cum bine s-a crezut până nu demult, cu o altă etapă, cea de-a V-a. Argumentele aduse în 2003 de Valeriu Leahu pentru desprinderea acestei ultime faze de „trunchiul” culturii și de a vedea în fosta etapă Tei V o manifestare aparte – *grupul cultural Fundenii Doamnei*, nu sunt pe de-a-ntregul convingătoare. De fapt, de la luările sale de poziție din anii 1992 și 1995, când vorbește de cinci faze ale culturii, nu s-au consemnat descoperiri arheologice semnificative care să impună o reevaluare atât de drastică. Poate un imbold (o „modă”?) a fost încercarea lui Alexandru Vulpe, dar mai ales a Nonei Palincaș, de a defini *grupul Fundeni-Govora*. Leahu a adus însă împotriva „alipirii” fazelor Tei IV-V și Verbicioara IV-V argumente, multe dintre ele, justificate.

Diferitele ipoteze avansate de-a lungul vremii cu privire la Bronzul Târziu și Final din Muntenia sunt, toate, tributare stadiului de cercetare din momentul emiterii lor. În arealul menționat s-au petrecut în acea perioadă o serie

¹¹² Isăcescu, Burlacu 1978, p. 46-47, fig. 5; Leahu 1979, p. 43-50; Leahu 2003, p. 21; Schuster 2005, p. 94.

¹¹³ Schuster, Popa 2008, p. 67.

¹¹⁴ Schuster, Popa 2008, p. 67.

¹¹⁵ Cu privire la elementele de apărare de la Radovanu-Gorgana a doua vezi Schuster 2008, p. 181 cu lit. mai veche.

¹¹⁶ Morintz, Șerbănescu 1985, p. 20.

¹¹⁷ Acestui spațiu trebuie adăugat și nordul Bulgariei, perimetrul situat vizavi de arealul „romănesc” al culturii, vezi Schuster, Șerbănescu 2007, p. 248.

de prefaceri, mutații, mișcări de populații, bunuri și influențe, care, din păcate, nu pot fi încă detectate (toate) cu precizie. De aici și inconsecvența cu care, printre altele, sunt folosiți în literatura de specialitate termeni precum cultură, grup/grupă culturală, aspect, fază, facies, materiale de tip. La acestea se adaugă un firesc subiectivism al emitenților diverselor teorii; inclusiv al autorilor prezentului articol.

În opinia noastră, în actualul stadiu al cercetărilor din Muntenia, credem că se poate decela un prim palier temporal și cultural format din manifestările Tei IV – Verbicioara IV – Gârla Mare III – Zimnicea Plovdiv (parțial) – Coslogeni I. Acesta este urmat de un altul Tei V – Verbicioara V - Zimnicea Plovdiv – Coslogeni II. Bronzul Final fiind reprezentat de cultura Radovanu, care, cel puțin în partea centrală a provinciei, succede fostelor expresii culturale.

**THE PHASE TEI V, CULTURAL ASPECT VLĂDEȘTI II – FUNDENII
DOAMNEI, THE GROUP GOVORA-FUNDENI OR THE CULTURAL GROUP
FUNDENII DOAMNEI?**

SUMMARY

The results of the investigations carried out in the site from Putineiu-*Vișina* are presented. The recovered archaeological material has proven the existence on that spot, in the Giurgiu County, of a settlement belonging to the Late Bronze Age. The pottery, especially the fine and semifine ware, has enabled us to establish analogies with the ceramics from București-*Fundenii Doamnei* and *Pipera*, Pantelimon, Pasărea, Otopeni, Vâlcelele, Popești-*Nucet*. These have been considered, not too long ago, as belonging to the Tei Culture, phase V. Alexandru Vulpe and Nona Palincaș had defined the cultural group Fundeni-Govora, which, in their opinion based upon some older suggestions and hypotheses, comprised the phases Tei IV-V and Verbicioara IV-V. Valeriu Leahu initially discussed (between 1966 and 2003) the phase Tei V and during the re-evaluation of the materials of the *Fundenii Doamnei* group. In our opinion the arguments for a detachment of the phase V from the „stem” of the Tei culture, at this research stage, are not conclusive enough.

LIST OF PLATES

- Pl. I. 1 = location of the settlement from Putineiu-*Vișina*, 2 = Tei V settlements.
Pl. II. Putineiu-*Vișina*. Tei V ceramic.
Pl. III. Tei V ceramic: 1 = Popești-*Nucet*, 2 = Otopeni, 3 = *Fundenii Doamnei* (after Leahu 2003).

Abrevieri bibliografice

- Bem 2007 - C. Bem (ed.), *Repertoriul microzonei Bucșani*, București, 2007.
- Berciu 1961a - D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
- Berciu 1961b - D. Berciu, "Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur", *Dacia N.S.* V, 1961, p. 123-161.
- Berciu 1961c - D. Berciu, "Câteva probleme ale culturii Verbicioara", *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XII, 1961, 2, p. 227-240.
- Crăciunescu 1998 - G. Crăciunescu, "L'âge du Bronze moyen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer", C. Schuster (red.), *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (22.-24. November 1997)*, Rumänisch-Jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores, Archäologische Abteilung II, Bukarest, 1998, p. 115-138.
- Crăciunescu 2004 - G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Bibliotheca Thracologica, XLI, Craiova, 2004.
- Crăciunescu 2007 - G. Crăciunescu, "Die Verbicioara-Kultur", C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, *Zur Bronzezeit in Südromänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. II, Târgoviște, 2007, p. 75-110.
- Dietrich 2008 - O. Dietrich, "VALERIU LEAHU, Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia, Bibliotheca Thracologica XXXVIII, București, 2003, 254 S., 88 Taf.", *Dacia N.S.* LII, 2008, p. 225-239.
- Frînculeasa 2012 - A. Frînculeasa, *Arheologie și Istorie. Parohia „Sfântul Nicolae”*, Câmpina – jud. Prahova, Târgoviște, 2012.
- Frînculeasa, Lichiardopol 2012 - A. Frînculeasa, D. Lichiardopol, "Bronze Age Funeral Discoveries in Câmpina, Prahova County – Preliminary Notes", *Thraco-Dacica S.N.* II-III (XXV-XXVI) (2010-2011), 2011, p. 51-62.
- Hänsel 1976 - B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*, Bonn, 1976.
- Hristova 2002 - T. Hristova, "New data about the distribution of the Tei-culture (I-III) south of the Danube", *Thraco-Dacica*, XXIII, 2002, 1-2, p. 209-214.
- Isăcescu, Burlacu 1978 - C. Isăcescu, D. Burlacu, "Noi descoperiri arheologice în zona Giurgiu", V. Vrabie (ed.), *Ilfov. File de Istorie*, București, 1978, p. 43-55.

- Kacsó 2012 - C. Kacsó, "Simona Lazăr, Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-umane „C.S. Ploșor”, Editura Universitaria, Craiova, 2011, 323 p. + 114 pl. and 13 maps”, *Dacia N.S.* LVI, 2012, p. 193-197.
- Lazăr 2010 - S. Lazăr, "The circulation of the metal piece at the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the South-Western Romania”, *Oltenia*, XVII, 2010, p. 25-33.
- Lazăr 2011 - S. Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova, 2011.
- Leahu 1963 - V. Leahu, "O nouă fază în evoluția culturii Tei: faza Fundenii Doamnei”, *Cercetări Arheologice în București*, I, 1963, p. 339-372.
- Leahu 1966 - V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966.
- Leahu 1968 - V. Leahu, "Săpăturile arheologice de la Otopeni”, *București*, VI, 1968, p. 27-39.
- Leahu 1969 - V. Leahu, "Cu privire la sfârșitul epocii bronzului în Muntenia”, *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 20, 1969, 1, p. 17-32.
- Leahu 1979 - V. Leahu, "Sondajul arheologic de la Frătești”, *Cercetări Arheologice*, III, 1979, p. 43-50.
- Leahu 1992 - V. Leahu, "Date și considerații noi cu privire la periodizarea evoluției culturii Tei”, *Cercetări Arheologice*, IX, 1992, p. 62-72.
- Leahu 1995 - V. Leahu, "Cultura Tei/ The Tei Culture”, C. Stoica, M. Rotea, N. Boroffka (ed.), *Comori ale epocii bronzului din România/ Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 1995, p. 253-261.
- Leahu 2003 - V. Leahu, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bibliotheca Thracologica, XXXVIII, București, 2003.
- Mănuclu-Adameșteanu *et alii* 2005 - G. Mănuclu-Adameșteanu, D. Căpățână, V. Boroneanț, N. Palincaș, A. Măgureanu, "Săpături arheologice de salvare la Pantelimon (2004)”, *Cercetări Arheologice în București*, VI, 2005, p. 83-172.
- Mănuclu-Adameșteanu, Palincaș 2007 - G. Mănuclu-Adameșteanu, N. Palincaș, "Cercetări arheologice preventive în satul Pasărea, comuna Brănești, județul Ilfov. Descoperiri din epoca hallstattană timpurie”, *Cercetări Arheologice în București*, VII, 2007, p. 73-100.
- Morintz 1978 - S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978.

- Morintz, Rosetti 1959 - S. Morintz, D.V. Rosetti, "Din cele mai vechi timpuri și până la formarea Bucureștilor", *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959.
- Morintz, Șerbănescu 1985 - S. Morintz, D. Șerbănescu, "Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua” (jud. Călărași). I. Așezarea din epoca bronzului. II. Așezarea geto-dacică – Studii preliminare", *Thraco-Dacica*, VI, 1985, 1-2, p. 5-30.
- Motzoi-Chicideanu 2011 - I. Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mihlocie și Inferioară*, Volumul I & II, București, 2011.
- Neagoe, Neagoe 2006 - M. Neagoe, O. Neagoe, "Materiale arheologice inedite aparținând culturilor Verbicioara și Tei", *Drobeta*, XVI, 2006, p. 165-174.
- Nica 1996 - M. Nica, "Date noi cu privire la geneza și evoluția culturii Verbicioara", *Drobeta*, VII, 1996, p. 18-34.
- Nica 1998 - M. Nica, "La gèneses, l'évolution et les relations chronologiques et culturelles des cultures Verbicioara et Gârla Mare dans le contexte des civilisations de l'âge du bronze de l'Europe centrale et du Sud-Est", P. Roman in collaboration with S. Diamandi and M. Alexianu (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations, II*, Bucharest, 1998, p. 151-180.
- Palincaș 1997 - N. Palincaș, "Valorificarea arheologică a probelor 14C din fortificația aparținând Bronzului târziu de la Popești (jud. Giurgiu)", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 47, 1996, 3, p. 239-288.
- Palincaș 1997 - N. Palincaș, "Scurtă prezentare a săpăturilor din sectorul Σ al așezării de la Popești (jud. Giurgiu). Campaniile 1988-1993", *Cercetări Arheologice*, X, 1997, p. 173-190.
- Palincaș 2005 - N. Palincaș, Social status and gender relations in Late Bronze Age Popești. A plea for the introducing of new approaches in Romanian Archaeology. *Dacia N.S. XLVIII-XLIX (2004-2005)*, 2005, p. 39-53.
- Petrescu-Dîmbovița 1977 - M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Petrescu-Dîmbovița 1978 - M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, București, 1978.
- Petrescu-Dîmbovița 1995 - M. Petrescu-Dîmbovița, "Începutul civilizației tracice pe teritoriul Daciei (epoca bronzului)", M. Petrescu-Dîmbovița, H. Daicoviciu, D. Gh. Teodor, L. Bârză, F. Preda, *Istoria*

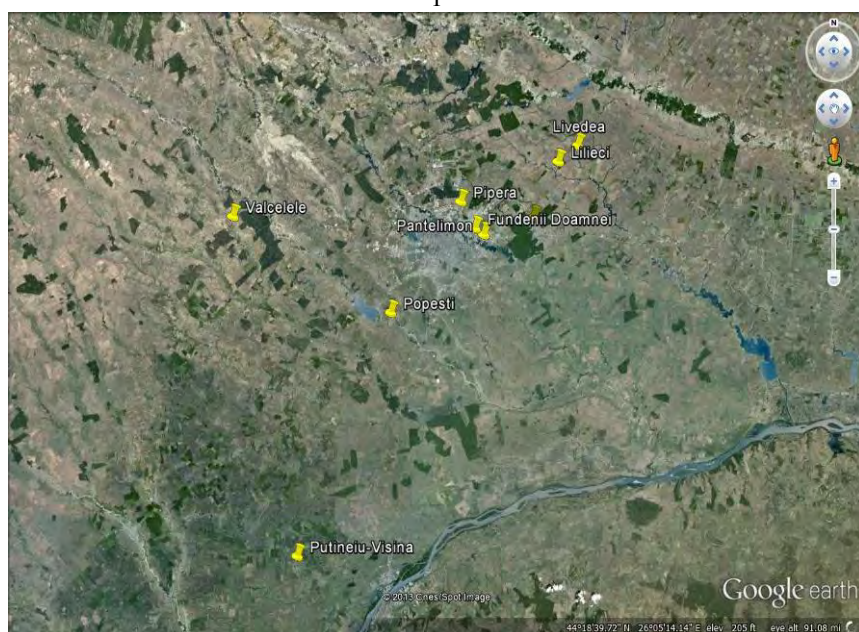
- României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, 1995, p. 73-103.
- Petrescu-Dîmbovița 2001
- M. Petrescu-Dîmbovița, "Perioada târzie a epocii bronzului", M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor. Vol. I. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 272-287.
- Ridiche 2000
- F. Ridiche, "Noi date privind cunoașterea culturii Verbicioara (Partea I)", *Oltenia*, XII, 2000, p. 41-73.
- Ridiche 2001
- F. Ridiche, "Noi date privind cunoașterea culturii Verbicioara (partea a II-a)", *Oltenia*, XIII, 2001, p. 33-63.
- Sandu-Cuculea 2005
- V. Sandu-Cuculea, "Descoperiri arheologice în comuna Brănești, jud. Ilfov", *București*, XIX, 2005, p. 36-66.
- Schuster 1993
- C. Schuster, "Einige Bemerkungen zu den Verbindungen der Tei- mit der Coslogeni-Kultur", *Culture et Civilisation au Bas Danube (= Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos)*, X, 1993, p. 199-206.
- Schuster 1994
- C. Schuster, "Aria de răspândire a culturii Tei", *Analele Banatului S.N.*, III, 1994, p. 171-178.
- Schuster 1996
- C. Schuster, "Zu den hallstattzeitlichen Funden im südlichen Teil Mittelmunteniens", M. Garašanin, P. Roman, N. Tasić (ed.), *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin, 7.-9. November 1996*, Rumänisch-Jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores, Archäologische Abteilung, I, București, 1996, p. 147-163.
- Schuster 2000
- C. Schuster, "Middle and Late Bronze Age of Southeastern Europe (Romania and Bulgaria)", L. Nikolova (ed.), *Technology, Style and Society. Contributions to the Innovations between the Alps and the Black Sea in Prehistory*, BAR International Series 854, Oxford, 2000, p. 281-285.
- Schuster 2004
- C. Schuster, "Zur Ostgrenze der Verbreitungsgebiete der bronzezeitlichen Glina- und Tei-Kulturen", *Ialomița*, IV (2003-2004), 2004, p. 119-120.
- Schuster 2005
- C. Schuster, "Die Tei-Kultur", C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. I, Târgoviște, 2005, p. 85-132.
- Schuster 2007
- C. Schuster, "Die Tei-Kultur", C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. II, Târgoviște, 2007, p. 39-74.
- Schuster 2008
- C. Schuster, "Erwägungen zu den befestigten bronzezeitlichen Siedlungen an der Unteren Donau

- (Südrumänien)”, *Studii de Preistorie*, 4, (2007), 2008, p. 179-187.
- Schuster 2011a - C. Schuster, ”Probleme der Bronzezeit in Südrumänien im Lichte der neusten Forschungen”, E. Sava, B. Govedarica und B. Hänsel (ed.), *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v.Chr.), Band 2. Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianer im Humboldt-Kolleg in Chișinău, Moldavien (4.-8.; Oktober 2010)*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 27, Rahden/Westf., 2011, p. 125-133.
- Schuster 2011b - C. Schuster, ”Zur späten Bronzezeit und frühen Eisenzeit an der Unteren Donau”, V. Nikolov, K. Bacvarov, H. Popov (ed.), *Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel, 19.-22. November, 2009, Sofia, Bulgarien*, Sofia, 2011, p. 163-175.
- Schuster 2011c - C. Schuster, ”Landscape and Demographic Dynamics in Southern Romanian Bronze Age”, S. Mills and P. Mirea (ed.), *The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human Interactions. Proceedings of The International Conference, Alexandria, 3-5 November 2010*, Publicațiile Muzeului Județean Teleorman III, București, 2011, p. 133-143.
- Schuster 2012 - C. Schuster, ”Epoca bronzului pe teritoriul Municipiului București și în județul Ilfov. Stadiul cercetărilor”, *Cercetări Arheologice în București*, VIII (2009), 2012, p. 393-431.
- Schuster, Popa 2000 - C. Schuster, T. Popa, *Mogoșești. Studiu monografic*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, I, Giurgiu, 2000.
- Schuster, Popa 2007 - C. Schuster, T. Popa, ”Contribuție la repertoriul arheologic al județului Giurgiu. I. Cultura Tei”, *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”*, IX-XII/9, 2007, p. 155-160.
- Schuster, Popa 2008 - C. Schuster, T. Popa, *Mironești. I. Locuri, cercetări arheologice, monumente și personaje istorice*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis III, Giurgiu, 2008.
- Schuster, Popa 2010 - C. Schuster, T. Popa, *Fingerprints of the Past in the Giurgiu County. The Bronze Age*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, V, Giurgiu, 2010.
- Schuster, Popa 2012 - C. Schuster, T. Popa, *Mironești. II. Locuri, cercetări arheologice, monumente și personaje istorice*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, VII, Giurgiu, 2012.
- Schuster, Șerbănescu 2007 - C. Schuster, D. Șerbănescu, ”Zur Spätbronzezeit an der unteren Donau. Die Kulturen Coslogeni und Radovanu und ihre Verbindungen mit dem östlichen Mittelmeerraum”, F. Lang – C. Reinholdt – J. Weilhartner (ed.), *ΣΤΕΦΑΝΟΣ*

- APIΣTEIΩΣ. Archäologische Forschungen zwischen Nil und Istros. Festschrift für Stefan Hiller zum 65. Geburtstag*, Wien, 2007, p. 241-250.
- Schuster *et alii* 2012 - C. Schuster, T. Popa, V. Barbu, *Cercetări arheologice în bazinul Argeşului (judeţul Giurgiu)*, Bibliotheca Musei Giurgiuvensis, VI, Giurgiu, 2012.
- Schuster *et alii* 2013 - C. Schuster, T. Popa & F. Grofu, "O nouă descoperire Basarabi în judeţul Giurgiu. Aşezarea de la Putineiu/A new Basarabi finding in the Giurgiu County. The Settlement from Putineiu", *Istros*, XIX, 2013, p. 153-177.
- Şandor-Chicideanu 2003 - M. Şandor-Chicideanu, *Cultura Ţuto Brdo-Gârla Mare. Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară*, Vol. I & II, Cluj-Napoca, 2003.
- Trohani 1986 - G. Trohani, "Noi cercetări arheologice de suprafaţă pe Valea Mostiştei", *Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos*, II, 1986, p. 15-36.
- Trohani 1997 - G. Trohani, "Aşezarea de la Popeşti, jud. Giurgiu. Campaniile 1988-1991, secţiunea II. Raport preliminar", *Cercetări Arheologice*, X, 1997, p. 193-229.
- Trohani, Oancea 1976 - G. Trohani, A. Oancea, "Descoperiri arheologice pe teritoriul comunei Vinătorii mici, judeţul Ilfov", *Cercetări Arheologice*, II, 1976, p. 19-32.
- Trohani *et alii* 1974 - G. Trohani, A. Păunescu, L. Petculescu, "Săpăturile arheologice efectuate de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste României", *Muzeul Naţional*, I, 1974, p. 289-294.
- Vulpe 1997 - A. Vulpe, "Săpăturile de la Popeşti. Prezentarea campaniilor 1988-1993", *Cercetări Arheologice*, X, 1997, p. 163-172.
- Vulpe 2005 - A. Vulpe, "50 years of systematic archaeological excavations at the pre- and protohistoric site at Popeşti", *Dacia N.S.*, XLVIII-XLIX (2004-2005), 2005, p. 19-37.

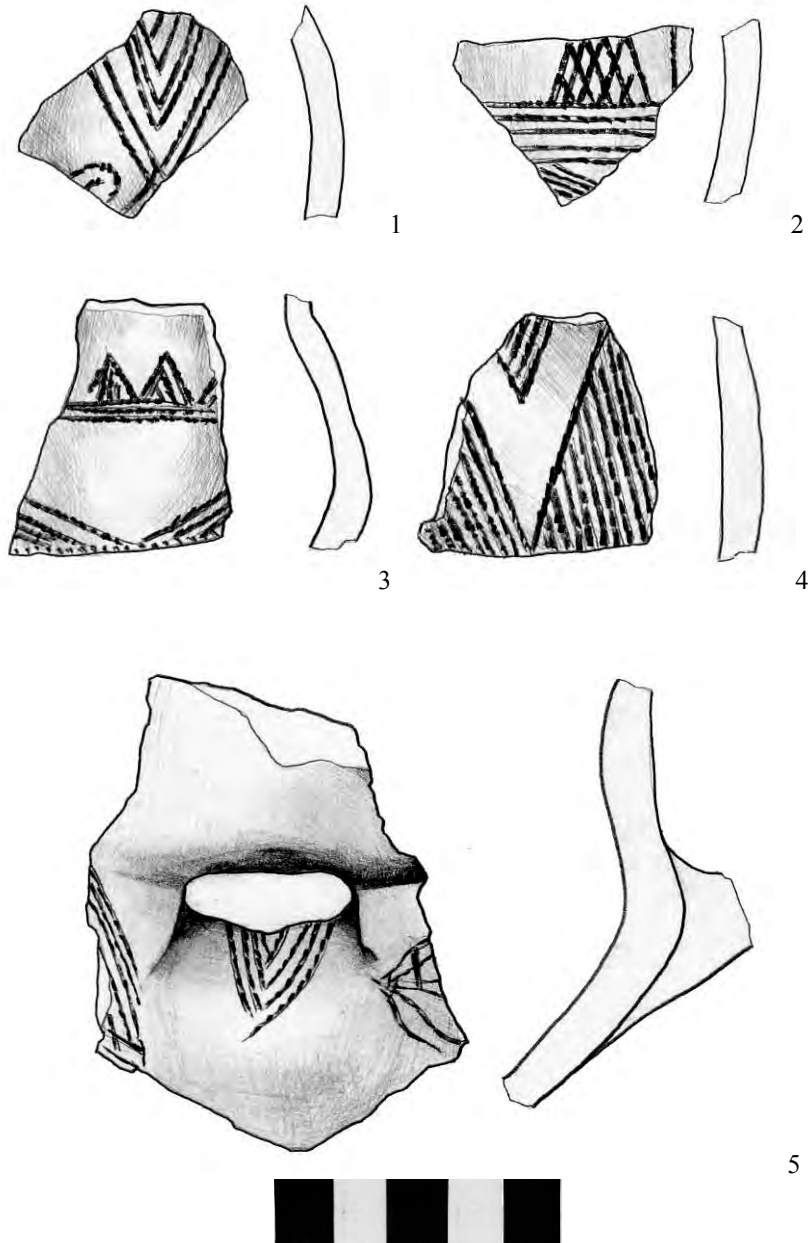

1

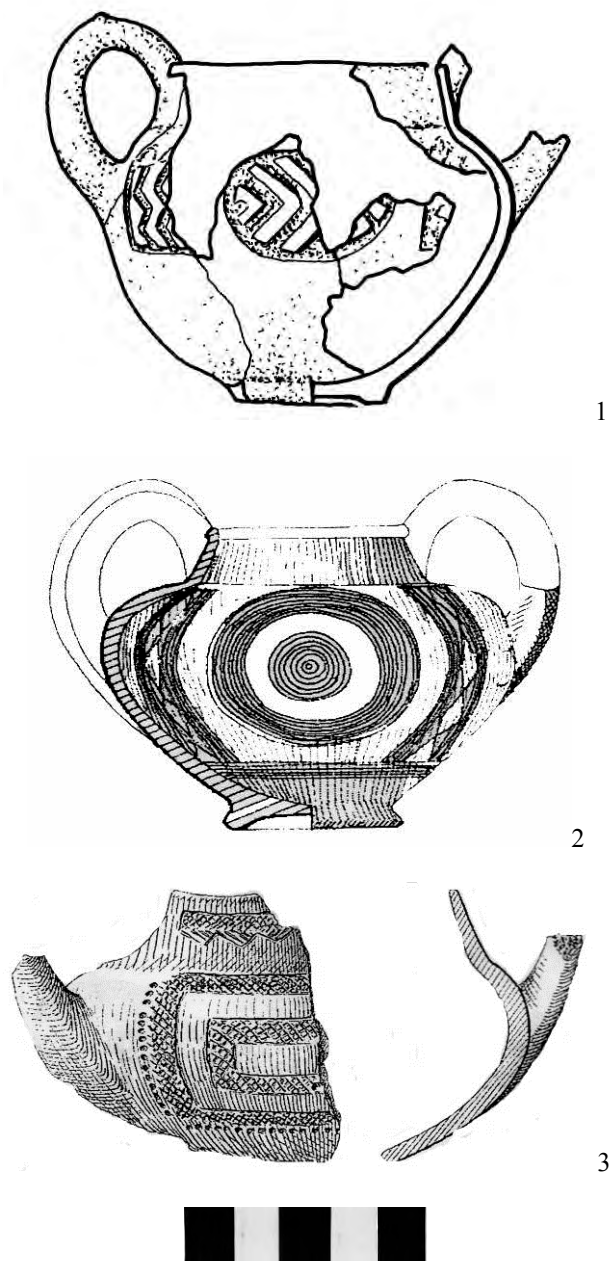

2

PI. I. 1 = amplasamentul sitului de la Putineiu-Visina, 2 = așezări Tei V.

Pl. II. Putineiu-Vișina. Ceramică Tei V.

Pl. III. Ceramică Tei V: 1 = Popești-Nucet, 2 = Otopeni, 3 = Fundenii Doamnei (apud Leahu 2003).

LISTA AUTORILOR

Dan Anghel - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, dnanghel@yahoo.com

Sote Angeleski - Cluj-Napoca, s_angeleski@yahoo.com

Tiberius Bader - Hemmingen, tib.bader@web.de

Dan Băcuet-Crișan - Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău, bacuet@yahoo.com

Radu Băjenaru - Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, radu.bajenaru@gmail.com

Gabriel Bălan - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, liviugabrielbalan@yahoo.com

Corneliu Beldiman - «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Bucharest; Romanian Scientific Society for Interdisciplinary Research, Bucharest; belcor@gmail.com

George Bounegru - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, bounegru_g_viziru@yahoo.com

Björn Briewig - German Archaeological Institute, Berlin, bjoerndebrie@yahoo.de

Vasile Budui - "Ștefan cel Mare" University, Suceava, Faculty of History and Geography, Department of Geography, vbudui@yahoo.com

Raluca Burlacu-Timofte - Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, raluburlacu@gmail.com

Dan-Lucian Buzea - National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe, buzealuci@yahoo.com

Sergiu Cadar - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, sergiu.cadar@icia.com

Mircea Chintoanu - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, chintoanu_m@yahoo.com

Radu Ciobanu - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, pufu_ciobanu@yahoo.com

Beatrice Ciută - Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia, beatriceciuta@yahoo.com

Marius Ciută - Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu, mariusciuta@yahoo.com

Sorin Colesniuc - Muzeul de Arheologie Callatis, Mangalia, sorinmarcelcolesniuc@yahoo.com

Călin Cosma - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, cosma.calin@yahoo.com

Aurel Dragotă - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, reludragota@yahoo.com

Nicolae Gudea - Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

Nicolae Har - Universitatea "Babeș-Bolyai", Facultatea de Biologie și Geologie, Departamentul de Geologie, Cluj-Napoca, nicolae.har@ubbcluj.ro

Tünde Horváth - Budapest, tundehorvath4@gmail.com

Cornelia-Magda Lazarovici - Institutul de Arheologie, Iași, magdamantu@yahoo.com

Gheorghe Lazarovici - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, ghlazarovici@yahoo.com

Adrian Luca - Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, luca_adrian_sibiu@yahoo.com

Sabin Adrian Luca - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, sabinadrian.luca@ulbsibiu.ro; Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, sabin.luca@brukenthalmuseum.ro

Florentina Martiș - Muzeul Banatului, Timișoara, tina.martis@yahoo.com

Sascha Mauel - Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, kontakt@mauel.dk

Teodor Munteanu - Universitatea "Alexandru Ioan Cuza", Iași, teddy_muntean@yahoo.com

Bianka Nessel - ERC Project "BronzeAgeTin" Institute of Earth Sciences Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Heidelberg, Bianka.Nessel@geow.uni-heidelberg.de

Bogdan Petru Niculică - Bukovina Museum, Suceava, niculicab@yahoo.com

Radu Ota - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, eractum@yahoo.com

Dalia Anna Pokutta - Department of Archaeology, University of Gothenburg, Gothenburg, dalia.anna.pokutta@gu.se

Anca-Diana Popescu - Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, ancadiana_popescu@yahoo.com

Marcin S. PRZYBYŁA - Institute of Archaeology, Jagiellonian University, Cracow, mszprzybyla@gmail.com

Marius Râza - Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia, raza_marius@yahoo.com

Cristian Schuster - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” – Centrul de Tracologie, București, cristianschuster@yahoo.com

Csaba Szabó - University of Pécs, Pécs, szabo.csaba.pte@gmail.com

Zsolt Székely - UBB, Extensia Sf. Gheorghe, Sf. Gheorghe, szekely.zsolt@fspac.ro

Diana-Maria Sztancs - «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Bucharest; Romanian Scientific Society for Interdisciplinary Research, Bucharest; beldiana22@yahoo.com

Claudiu Tănăselia - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, claudiu@tanaselia.ro

Biba Teržan - Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta Oddelek za arheologijo, Ljubljana, ljubinka.terzan@ff.uni-lj.si

Peter Thomas - Deutsches Bergbau-Museum Bochum Forschungsbereich Montanarchäologie, Peter.Thomas@Bergbaumuseum.de

Anca Timofan - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, anca.timofan@yahoo.com

Anamaria Tudorie - Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, anamaria.tudorie@brukenthalmuseum.ro

Claes Uhnér - Department of historical studies, University of Gothenburg, Gothenburg, claes_uhner@hotmail.com

Monica Ursu - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică, Cluj-Napoca, monaursu5@yahoo.com